

Hiljainen lapsi

- Kasvu ympäristön vaikutus lapsen puheen kehityksen viivästymiseen

Ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö

Hämeenlinna, hoitotyön koulutus

Kevät 2018

Tuuli Sillgren

Hoitotyön koulutusohjelma
Visamäki

Tekijä	Tuuli Sillgren	Vuosi 2018
Työn nimi	Hiljainen lapsi – Kasvu ympäristön vaikutus lapsen puheen kehityksen viivästymiseen	
Työn ohjaaja	Tuula Kolari	

TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, millä tavoin lapsen kasvu ympäristö on yhteydessä puheen kehityksen viivästymiseen. Tavoitteena oli, että työ tarjoaisi lasten puheen kehitystä arvioiville tietoa siitä, mikä voi olla taustalla, kun herää huoli neuvolaikäisen lapsen hitaasta puheen kehityksestä. Työssä on paljon tietoa puheen kehityksestä, siihen vaikuttavista tekijöistä ja sen arvioinnista ja näitä tietoja voi käyttää hyväksi perheiden ohjaamisessa. Työn toimeksiantajana oli Hämeenlinnan kaupunki.

Työn teoriaosuudessa käsiteltiin lapsen kielen kehityksen kulkua ja vanhempien roolia sen tukijoina. Lisäksi määriteltiin kielen kehityksen viivästyminen ja kielen kehitykseen liittyviä keskeisiä riskitekijöitä. Työssä käsiteltiin myös terveydenhoitajan roolia lapsen kielen kehityksen arvioijana sekä kielen kehityksen arviointiin käytettyjä testejä. Opinnäytetyö toteutettiin kuvailevana kirjallisuuskatsauksena, jossa selvitettiin kasvu ympäristön roolia kielen kehityksen viivästyttämisessä. Aineistosta nousseet merkittävät kasvu ympäristön tekijät jaettiin kolmeen teemaan: perheen piirteet, vanhemmuus ja vuorovaikutus sekä lapsen arjen sisällöt.

Katsauksen tulosten mukaan riskitekijöitä kielen kehityksen viivästytykseen olivat lähisuvussa esiintyneet kielen kehityksen vaikeudet ja lasten syntymäjärjestys. Vuorovaikutuksen laatu, johon yhdistettiin vanhempien stressi, äidin koulutustaso sekä perheen sosioekonominen asema, oli myös keskeinen tekijä. Laadukas päivähoito sekä yhdessä lukeminen ja leikkiminen olivat kehitysviiveiltä suojaavia tekijöitä. Runsaan ruutuajan haitoista puheen kehitykseen oli vasta alustavaa tietoa. Johtopäätöksenä voidaan todeta, että kasvu ympäristöllä voidaan vaikuttaa lapsen riskiin jäädä jälkehen puheen kehityksessä ja tätä tietoa voisi tehokkaammin hyödyntää perheiden ohjaamisessa.

Avainsanat Kielellinen kehitys, viivästynyt kehitys, kasvu ympäristö, perhe, vanhemmuus

Sivut 39 sivua, joista liitteitä 2 sivua

Degree Programme in Nursing
Visamäki

Author	Tuuli Sillgren	Year 2018
Subject	A Quiet Child – Impact of Social Environment on Language Development of Children	
Supervisor	Tuula Kolari	

ABSTRACT

The purpose of the Bachelor's thesis was to find out how the growing environment affects child's language development. The aim was to provide information for the professionals assessing children's language skills. The Bachelor's thesis was compiled for the city of Hämeenlinna.

The theoretical basis of the thesis focuses on defining typical language development and the parental role in supporting that. The thesis introduces the definition of language delay in toddlers and a number of important risk factors associated with language disorders. The thesis also introduces the role of public health nurses in assessing a child's language skills and some tests used for language evaluation. The method used was descriptive literature review and the purpose of the thesis was to acquire a connection between language delay and social environment. The research findings were divided to three groups including family characteristics, parenting and communication and daily routines.

The results revealed a connection between language delay and family history of language disorders as well as children's birth order in the family. The quality of interaction was also found to be important and it was associated with parental stress, mother's education level and the socio economic status of the family. High-quality daycare as well as reading and playing with the child were discovered to be protective factors against language delay. The research on the negative effects of the amount of screen time was limited. According to the results of this thesis many factors of child's growing environment are significant in defining the risk for language delay. That information should be taken account when instructing families about language development.

Keywords Language development, language delay, social environment, family, parenting

Pages 39 pages including appendices 2 pages

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	LAPSEN PUHEEN JA KIELEN OPPIMINEN	3
2.1	Vauvan varhainen ääntely ja kielitaidon kehitys	3
2.2	Lapsen ensimmäisistä sanoista lauseisiin	4
3	VANHEMMAT LAPSEN KIELELLISEN KEHITYKSEN TUKENA.....	7
3.1	Varhainen vuorovaikutus ja kiintymyssuhteen merkitys kielen kehitykselle	7
3.2	Esikielellinen kommunikointi ja sen tukeminen	8
3.3	Lapsen kehittyvän puheen tukeminen.....	11
4	NEUVOLAIKÄISEN LAPSEN KIELEN KEHITYKSEN VIIVÄSTYMINEN	12
4.1	Kielen kehityksen viivästymisen yleisyys ja määritelmä	13
4.2	Puheen- ja kielenkehityksen häiriöiden riskitekijöitä	14
4.2.1	Kaksi- ja monikielisyys	14
4.2.2	Keskosuus	15
4.2.3	Perinnöllisyys ja hermosto	15
4.2.4	Media kotona	16
5	TERVEYDENHOITAJA LAPSEN KIELELLISTEN KYKYJEN HAVAINNOITSIJANA.....	16
5.1	Kielen kehityksen arvioinnin piirteitä eri ikävaiheissa	17
5.2	Kielellisen kehityksen arviointimenetelmiä	19
5.2.1	Pienten lasten arviointimenetelmiä	19
5.2.2	Leikki-ikäisten lasten arviointimenetelmiä.....	20
6	OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS, TAVOITE JA MENETELMÄ.....	21
6.1	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite	21
6.2	Kuvaileva kirjallisuuskatsaus opinnäytetyön menetelmänä	22
7	TIEDONHAUN TOTEUTUS JA VALITTU AINEISTO	23
7.1	Tiedonhaun kuvaaminen.....	23
7.2	Opinnäytetyön aineisto.....	24
8	OPINNÄYTETYÖN TULOKSET	27
8.1	Perheen piirteet	27
8.2	Vanhemmuus ja vuorovaikutus.....	28
8.3	Lapsen arjen sisällöt	29
9	POHDINTA.....	30
9.1	Tulosten tarkastelu.....	30
9.2	Eettisyys ja luotettavuus	32
9.3	Johtopäätökset ja jatkotutkimusmietteet	33
9.4	Ammatillinen kasvu	33

LÄHTEET 34

Liitteet

Liite 1 Tiedonhaun erittely

1 JOHDANTO

Viime aikojen tutkimus paljastaa, että useat suomalaiset vanhemmat ovat huolissaan omasta jaksamisestaan. Suomalaisten lapsiperheiden arkeen sisältyy kiirettä, stressiä sekä väsymystä. Työn ja perheen yhteensovittaminen voi aiheuttaa pulmia arjessa ja etenkin lapsiperheiden isät tekevät pitkiä työpäiviä verrattuna muuhun väestöön. Vanhempien stressi vaikuttaa negatiivisella tavalla lapsen ja vanhemman suhteeseen sekä lapsen hyvinvointiin. (THL 2017; THL n.d.) Siksi voisikin ajatella, että tämä näkyisi myös lapsen kielen kehityksessä, johon tämä opinnäytetyö keskittyy.

Opinnäytetyön aiheena on kasvuympäristön vaikutus lapsen kielen kehityksen viivästymiseen. Suomalaista tietoa aiheesta on ennestään melko vähän, eikä puheen kehitykseen liittyen ole aiemmin tehty tällä alueella opinnäytetöitä. Aiheen tärkeydestä kertoo se, että puheen kehityksen viivästymistä on peräti viidesosalla lapsista ja vain puolet näistä saavuttaa ikätoverinsa neljävuotiaaksi mennessä. Tiedetään, että puutteellinen kielellinen toimintakyky haittaa lukemattomia asioita, kuten lapsen sosiaalista vuorovaikutusta (Kielellinen erityisvaikeus (dysfasia, lapset ja nuoret): Käypähoito-suositus 2010; Asikainen & Hannus 2013). Haluan syventää tietämystäni lasten puheen kehitykseen liittyen. Neuvolatyön harjoittelun aikana huomasin myös suurta vaihtelua keskenään samanikäisten lasten kielitaidoissa ja sekin herätti mielenkiintoani entisestään.

Opinnäytetyön tarkoitus on kerätä tietoa lapsen kielenkehityksestä ja siihen vaikuttavista seikoista. Tietoperusta koostuu lapsen puheen kehityksen etenemisestä, vanhempien roolista kielen kehitystä tukemassa, kielen kehityksen viivästymisen määritelmästä, kielen kehityksen häiriöiden riskitekijöistä sekä terveydenhoitajan roolista lapsen kielellisten kykyjen arvioijana. Opinnäytetyö on tutkimuksellinen ja menetelmänä on kuvaileva kirjallisuuskatsaus. Katsauksella etsitään tietoa siitä, millä tavoilla kasvuympäristö on yhteydessä kielen kehityksen viivästymiseen. Tavoitteena on, että opinnäytetyöni tarjoaisi lapsen kielen kehitystä arvioiville tietoa siitä, mikä voi olla taustalla, kun herää huoli neuvolaikäisen lapsen kielen kehityksen hitaudesta. Työ tuotetaan Hämeenlinnan kaupungille selkokielisen katsauksen muodossa, jolloin se voi päätyä esimerkiksi kaupungin terveydenhoitajien luettavaksi.

Johdatteluna aiheeseen voisi kerrata, että kielen osaamisen perusta rakentuu ensimmäisten ikävuosien aikana (Asikainen & Hannus 2013). Sosiaaliset ympäristötekijät, kuten varhaislapsuuden tunneilmasto ja vuorovaikutus, vaikuttavat aivojen varhaiseen kehitykseen ja myöhempään oppimiseen (Launonen 2006, 3719). Lapsen kielen kehityksen arviointi tapahtuu yhteistyössä vanhempien, päivähoiton sekä lastenneuvolan kanssa ja perustuu yleensä ihmisten käsitykseen tavallisesta kielen kehityksestä. Kielellisten haasteiden taustalla voi olla muun muassa kuulovika, kehitysvamma,

autismikirjon ongelma, neurologinen häiriö tai kasvu ympäristön ja vuorovaikutuksen puutteellisuus. (Kielellinen erityisvaikeus (dysfasia, lapset ja nuoret): Käypähoito-suositus 2010.) Tässä työssä näkökulmana ovat juuri-kin kasvu ympäristön tekijät, kuten perhe, vanhemmuus ja vuorovaikutus.

2 LAPSEN PUHEEN JA KIELEN OPPIMINEN

Kielen oppiminen perustuu aivotoiminnan kehittymiseen sekä lapsen ja hänen ympäristönsä vuorovaikutukseen. Lapsen kolmen ensimmäisen ikävuoden aikana kielitaito kehittyy nopeasti. On kuitenkin tavallista, että lasten kielellisissä taidoissa on tällöin vielä suurta vaihtelua ja kehitys etenee eri vauhtia kullakin yksilöllä. (Lyytinen 2014, 51.)

Puhumaan oppiminen mahdollistaa lapselle tehokkaan tavan olla vuorovaikutuksessa ja viestiä ajatuksia sekä tunteitaan toisille. Puhumaan oppimista innoittaa lapsen luontainen halu olla vuorovaikutuksessa toisten kanssa ja jakaa asioita. Ennen varsinaista puheen oppimista lapsi jokeltelee, äänтелеe ja elehtii kommunikoidessaan. (Lyytinen 2014, 51.)

2.1 Vauvan varhainen ääntely ja kielitaidon kehitys

Vauva voi tottua äitinsä ääneen jo ennen syntymäänsä. Raskauden viimeisinä kuukausina kohtuvauvan kuulojärjestelmä reagoi jo kohdun ulkopuolisiin ääniin, muun muassa äidin puheeseen. Jo vastasyntyneellä vauvalla on valmiuksia reagoida kielellisiin ärsykkeisiin sekä erotella kielelle ominaisia piirteitä. (Korpilahti, Arikka & Wallden 2014, 46; Lytinen 2014, 52.)

Ensimmäisten elinkuukausien aikana vauvojen ääntely on suunnilleen samanlaista kaikilla ja noudattaa yhteistä kehityslinjaa. Vastasyntynyt vauva ilmaisee epämukavuutta itkien sekä äänтелеe vegetatiivisesti, kuten haukkottelun, röyhtäillen, aivastellen ja yskien. (Kunnari & Savinainen-Makkonen 2010, 195–196.)

Alkuviikkoina vauvan ääntelyyn tulee vokaaleja muistuttavia ääniä, kuten ”ää” ja ”ee”, joita vauva alkaa vähitellen myös yhdistellä. Vokaalit ovat suomenkielessä helpompia oppia kuin konsonantit ja tulevat siksi ensin. Kahden kuukauden iässä ääntely monipuolistuu ja tyytyväisen vauvan mielihyvä-ääntely eli niin kutsuttu kujerteluvaihe alkaa. Mielihyvä-ääntelyyn kuuluvat erilaiset murinat, kiljahtelut, puhinat ja kujertelut. Ääntelyyn voi tulla myös jo alkeellisia konsonantin ja vokaalin kuuluisia yhdistelmiä, esim. ”guu” tai ”ugu”. (Kunnari & Savinainen-Makkonen 2010, 195–196; Lytinen 2014, 53–54; Laakso 2014, 35.) Vauvan ääntelyn rikastuminen kuitenkin edellyttää, että aikuiset reagoivat ja vastaavat ääntelyyn elein ja ilmein vauvalle (Hermanson 2012). Alle puolivuotias vauva havainnoi jo taitavasti puheen äänteellisiä eroja, ihmisten ilmeitä sekä puheliikkeitä (Korpilahti ym. 2014, 46–47).

Vauvan ääntelyn harjoittelu vahvistaa äänihuulia ja kehittää niiden toimintaa ohjaavaa hermoston säätelyjärjestelmää. Kun taito äänihuulien hallitsemisesta kehittyy, vauva alkaa jäljitellä aikuisten puheessa esiintyviä äännejä. (Lyytinen 2014, 53–54.) Neljän kuukauden ikäinen vauva äänтелеe jo

melko monimuotoisesti kokeillen äänen ääriominaisuuksia kirkumalla, murisemalla ja päristelemällä. Lähestyessä kuuden kuukauden ikää vauva alkaa yhdistellä konsonanttimaaisia ääniä vokaalimaisiin ääniin. Sellaista ääntelyä ei vielä lasketa varsinaiseksi jokelteluksi, sillä tuotetut tavut eivät ole vielä ajoituksellisesti tai äänteellisesti aikuispuheen tavujen tyyppisiä. (Kunnari & Savinainen-Makkonen 2010, 195–196.)

Varsinainen jokelteluvaihe on toiselta nimeltään kanoninen vaihe. Se ajoittuu noin puolesta vuodesta vuoden ikään asti. Kuitenkin normaalisti kehittyvällä vauvalla jokeltelu alkaa viimeistään 11 kuukauden iässä. Jokelteluun kuuluu yhden tai useamman aikuispuheen kuuluisen tavun tuottaminen ja siinä kuuluu myös jo ympäröivän kielen piirteet. Jokeltelu ei ole vauvalle tietoista puhumisen harjoittelua, vaikka se puheen kehitystä tukeekin. Jokeltelu voi olla toistavaa, jossa hyvin samanlaista tavua matkitaan useita kertoja, kuten ”bäbäbäbä”, tai varioivaa, jossa tavuissa muunnellaan joko konsonantti- tai vokaaliäännettä, kuten ”pää”. Jokelteluun yhdistyy usein muuta rytmistä touhua, kuten käsien tai jalkojen toistavia liikkeitä. Jokeltelu sisältää puheen tuottamisen peruselementit, ja kun se on monipuolista ja konsonanttirikasta, se ennustaa sanaston nopeaa oppimista, hyviä äännetaitoja sekä varhaisia ensisanoja. Ajan kanssa jokeltelu alkaa muistuttaa enemmän äidinkieltä. (Kunnari & Savinainen-Makkonen 2010, 195–196; Laakso 2014, 35; Lyytinen 2014, 54.)

Useimmiten vauva ymmärtää ensimmäiset sanansa ennen, kun itse kykenee puhumaan. Kielen ymmärtämisen alku sijoittuu ensimmäisen ikävuoden loppupuolelle, jolloin vauva alkaa myös tuottaa kommunikatiivisia eleitä ja lopulta sanoja. Ennen vuoden ikää vauva oppii yleensä tunnistamaan toistuvasti kuultuja sanoja kuten oman nimensä ja tervehdyksiä. Tyyppillinen merkki ymmärtämisestä vuoden ikäisellä vauvalla on esimerkiksi se, että tämä lopettaa tekemisen, kun sanotaan ”ei”, reagoi omaan nimeensä tai taputtaa käsiä ja vilkuttaa pyydettyä. Yhden ja kahden ikävuoden välillä vauva hallitsee jo esikielellisen kommunikaation taidot hyvin, mutta oppii myös puheilmaisua. Ei-kielelliset viestintäkeinot, kuten eleet, ilmeet ja tunneviestit, säilyvät kuitenkin tärkeässä roolissa puheilmaisun rinnalla läpi elämän. (Lyytinen 2014, 54–55; Laakso 2014, 33.)

2.2 Lapsen ensimmäisistä sanoista lauseisiin

Useimmiten lapsi tuottaa ensimmäiset sanansa puolentoista vuoden ikään mennessä ja keskimäärin 11–12 kuukauden iässä. Sanan sanominen edellyttää, että lapsi osaa ääntää kyseisen sanan ja ymmärtää miten käyttää sitä kommunikaation osana. Lapsi oppii yleensä 50 ensimmäistä sanaa jokeltelun ja esikielellisen kommunikaation ohella suhteellisen hitaasti, ja tätä ajanjaksoa kutsutaan ensisanojen kaudeksi. Puolitoistavuotiaalla lapsella on usein noin 50 sanaa käytössään. Aluksi lapsen tuottamat sanat ovat yksikonsonanttisia ja yksi- tai kaksitavuisia, kuten ”pipi”, ”anna” tai ”kakka”. Tässä vaiheessa lapsella on vielä paljon rajoituksia liittyen äänneiden tuottamiseen, yhdistelyyn ja hallitsemiseen, eivätkä sanat välttämättä

tule kokonaisina. Sanojen lopusta voi vielä usein jäädä äänne puuttumaan. (Lyytinen 2014, 55; Hermanson 2012; Kunnari & Savinainen-Makkonen 2010, 196–199.)

Lapsen käyttämä kieli ei vielä kuvasta tämän todellista kielitaitoa, sillä useimmiten kielen ymmärrys on jo paljon edistyneemmällä tasolla. Vuoden ikäisenä lapsi ymmärtää yleensä noin 10 sanaa, 14 kuukauden iässä 50 sanaa ja 18 kuukauden iässä yli 100 sanaa. (Jansson-Verkasalo & Guttorm 2010, 182; Lyytinen 2014, 56–57.)

Toisena ikävuotenaan lapsi oppii enemmän kielen sosiaalisesta luonteesta ja oivaltaa sanojen olevan yhteisöllisesti sovittuja kohteiden ja tapahtumien nimiä (Lyytinen 2014, 55). Ensisanojen kauden jälkeen noin puolen-toista vuoden iässä alkaa usein sanapyrähdysvaihe, jolloin uutta sanastoa opitaan nopeaan tahtiin. Kaksivuotiaalla lapsella on keskimäärin 200–300 sanan käyttövarasto, joskin on myös sellaisia kaksivuotiaita, joilla on vasta muutamia sanoja tai ei vielä ollenkaan. Yksilöllinen vaihtelu on suurta. Osa lapsista hallitsee jo tässä vaiheessa kaikki konsonantit. Suomalaisista konsonanteista eritoten ”s” ja ”r” ovat motorisesti vaativia ja korvautuvat usein toisilla äänneillä. (Kunnari & Savinainen-Makkonen 2010, 200.)

Sanojen yhdistely lauseiksi alkaa yleensä 1,5–2-vuotiaana ja se vaatii lapselta kykyä erotella ilmaisussa tarvittavat sanat ja tietoa kielen säännöistä, joilla ne liitetään toisiinsa. Ensimmäiset lauseet ovat kaksisanaisia esimerkiksi ”äiti tuu” tai ”maito anna” eikä niissä vielä ole oikeita päätteitä tai konjunktioita. Lauseet ilmaisevat usein aluksi toimintaa, nimeämistä, esineiden ominaispiirteitä ja omistusta. Sen lisäksi niihin kuuluu myös uudelleen esiintymistä vaativa ilmaisumuotoja kuten ”lisää” tai ”taas” ja kielto-
muotoja ”ei enää” tai ”ei syö”. (Lyytinen 2014, 56–57.)

Opittuaan perussanastoa ja ensimmäisiä sanayhdistelmiä lapsi alkaa taivuttaa sanoja. Kaksi-kolmivuotias taivuttaa sanoja monikossa, käyttää omistusmuotoa ja sisä- ja ulkopaikallissijoja kuten ”kaapissa”, ”lattialla”, ”laatikosta”. Virheellinen taivutus ja omatekoiset muodot kuuluvat tässä vaiheessa vielä asiaan, ja vähitellen lapsi ”poisoppii” virheelliset muodot. Suomen kielen taivutusjärjestelmän omaksuminen kestää lapselta pitkään ja sääntöjen oppiminen jatkuu kouluikäisenäkin. (Nurmi, Ahonen, Lyytinen, Lyytinen, Pulkkinen & Ruoppila 2015, 45; Lyytinen 2014, 58.)

Kaksivuotias lapsi käyttää puheessaan vain preesens-aikamuotoa, mutta lähestyessä kolmen vuoden ikää puheeseen tulee muitakin aikamuotoja, kun ajankäsitys alkaa hahmottua. Asioiden vertailu ja esineiden erot korostuvat 2–3 -vuotiaalla, ja hän alkaa käyttää komparatiivimuotoja. Yksikön kolmannen persoonan suosiminen puheessa on yleistä. 2–3 -vuotias nimeää mielellään kaikkea ja oppii uusia sanoja lähes päivittäin. Toimintaa sekä tunneilmaisua kuvaavat verbit kuten ”antaa”, ”ottaa”, ”halata” ja ”itkeä” tulevat tutuksi ja lapsen käyttöön arjen kautta. Käskymuotojen teho on myös asia, joka tässä vaiheessa opitaan ja otetaan käyttöön. Aluksi iso

osa sanoista on substantiiveja, joiden jälkeen sanastoon tulee enemmän verbejä ja adjektiiveja. Pronominit, partikkelit ja apuverbit ilmaantuvat puheeseen edellä mainittujen jälkeen. Arvioitaessa kielitaitoa havainnoidaan sanavaraston kokoa ja sitä, onko sanoja eri sanaluokista. (Lyytinen 2014, 56–59; Nurmi ym. 2015, 46.)

Kolmantena ikävuotenaan lapsi oppii ja omaksuu kieltä nopeasti sekä käyttää useampisanaisia ilmaisuja. Kolmivuotiaan lapsen puheen tulisi olla jo melko ymmärrettävää vieraallekin ihmiselle, vaikka siinä voi olla vielä vähän takertelua ja toistoa. (Hermanson 2012.) Lauserakenteiden ja sanojen taivutuksen opettelu on 3–4 -vuotiaalla vauhdikasta. Leikki-ikäinen omaksuu kieltä päivittäisissä yhdessäolohetkissä sekä kyselemällä paljon ja osallistumalla keskusteluihin. Artikulaation kypsyttömyyttä puheessa voi vielä olla. Neljännen ikävuoden aikana lapsi osaa kertoa kuvista, ohjata leikkejä puheellaan sekä kuvata tunteitaan sanallisesti. (Korpilahti ym. 2014, 46–47.)

Puheen kehityksen viimeistelykausi ajoittuu pääosin esikouluikään. Yleensä 5–7 -vuotiaana lapsi osaa kaikki vokaalit ja lähes kaikki konsonantit. Viides ikävuosi on artikulaation viimeistelyä, kyselyä, tarinan kerrontaa sekä moniossaisten toimintaohjeiden ymmärtämistä. Lapsi hallitsee jo taivutusmuotoja ja sanojen yhdistelyä koskevia sääntöjä. Viisivuotiaalla on yleensä puheessaan jo kaikki sivu- ja peruslausetyypit eli käsky-, kysymys- ja väitelauseet. Tämän ikäinen pystyy jo sujuvasti käsittelemään ajanmääreitä ja kuvaamaan ajallista järjestystä, esimerkiksi ”sitten kun olen syönyt, pesen hampaat”. (Korpilahti ym. 2014, 47; Lyytinen 2014, 57, 60; Nurmi ym. 2015, 47; Kunnari & Savinainen-Makkonen 2010, 200–201.)

Kuusivuotiaalla lapsella on hallussaan 10 000 sanaa ja tämä osaa jo keskittyä toisten puheenvuoroihin sekä esittää niistä kysymyksiä (Nurmi ym. 2015, 43,49). Konsonanteista viimeisinä opitaan usein ”r”, ”d” ja ”s”. Tässä vaiheessa omaksutaan vielä joitakin kielen sääntöjä ja konsonanttiyhdistelmiä. Puheäänteiden viimeistely kehittyy ja samalla myös äännetietoisuus. Ensimmäisten maitohampaiden irtoaminen voi aiheuttaa ”s”-äänneessä tilapäisiä virheitä. Noin kolmasosalla 5-vuotiaista suomalaislapsista on vielä artikulaatio-ongelmia, ja ensimmäiselle koululuokalle siirryttäessä osuus laskee noin 20 %: iin. (Kunnari & Savinainen-Makkonen 2010, 200–201.)

3 VANHEMMAT LAPSEN KIELELLISEN KEHITYKSEN TUKENA

Tyypillisesti etenevän puheenkehityksen edellytyksenä on, että kuulo, puhe-elimistö ja aivojen kielelliset osat ovat normaalisti kehittyneet. Kuitenkin kielen omaksuminen vaatii myös paljon aktiivista vuorovaikutusta ympäristön kanssa, jossa vanhemmilla on keskeinen rooli. Ympäristön virikkeiden kautta vauva saa tietoa opettelemastaan kielestä. (Kunnari & Savinainen-Makkonen 2010, 195.) Pääsääntönä on, mitä enemmän vauvan kanssa kommunikoidaan, sen tehokkaampaa on myös kielellinen kehitys. Vauva oppii jäsentelemään vanhempiansa puhetta ja lopulta puhumaan vanhempiaan matkimalla. (Alivuotila 2010, 189.)

Puheen huomaaminen sekä sen kuuleminen auttavat vauvaa oppimaan äänteitä ja kehittämään kielikohtaista artikulaatiota. Vauvalla on luontainen taipumus sosiaalisuuteen eli muun muassa seurata toisia ihmisiä, kuunnella puhetta ja tarkkailla eleitä sekä ilmeitä. Vanhempien vuorovaikutteisuus vaikuttaa positiivisesti vauvan ääntelyaktiivisuuteen. (Lyytinen 2014, 52–53.)

3.1 Varhainen vuorovaikutus ja kiintymyssuhteen merkitys kielen kehitykselle

Niin kutsuttu kiintymyssuhdeteoria liittyy varhaiseen vuorovaikutukseen sekä kielellisen kehityksen perustan luomiseen. Kiintymyssuhteen lähtökohtina ovat vauvan synnynnäinen tarve saada hoivaa, ravintoa ja turvaa sekä vanhempien tunneside vauvaan ja luontainen halu hoivata. Kun vuorovaikutus vanhemman kanssa on hyvää ja vauvan tarpeisiin vastataan, niin vauvakin kiintyy hoitajaansa tunnetasolla. Vanhemmille kehittyy taito tulkita vauvan itkua, ääntelyä ja vartalon liikkeitä oikein. Tällöin vauva oppii luottamaan siihen, että saa tunteiden ilmauksiinsa lähes aina nopeasti asiaankuuluvaa apua ja oppii luottamaan kasvuympäristöönsä sekä omiin kykyihinsä ilmaista tarpeitaan. Vauvan varhainen kiinnittymissuhde vanhempiinsa riippuu siitä, kuinka tämä kokee näiden olevan saatavilla ja onnistuvatko he välittämään vuorovaikutuksellaan vauvalle luottamuksen ja turvallisuuden tunteen. Erityisen tärkeää se on vauvan pelon ja kivun hetkillä ja negatiivisten tunteiden vallassa. (Launonen 2006, 3720; Nurmi ym. 2015, 35.)

Mustosen (2007, 41) mukaan kiintymyssuhde rakentuu vanhemman ja vauvan tunnetilojen yhteensovittamisen kautta. Launonen (2006, 3720) kutsuu tätä 'yhteiseksi virittymiseksi'. Tutun ihmisen läsnäolo parantaa vauvan mielialaa, nostaa tämän vireystilaa ja toisaalta myös rauhoittaa, jolloin tämän on hyvä ottaa vastaan muita havaintoja ja toimia aktiivisesti. Toisaalta myös aikuisen tunnetila on jo hyvin varhain vauvan tulkittavissa ja tämä heijastaa sitä omassa käytöksessään. Perustana kiintymyssuhteelle ovat varhaiset vuorovaikutus- ja tunnekokemukset, jotka vaikuttavat aivojen toiminnalliseen kehitykseen ja toimintarutiinien muodostumiseen.

Varhaisen vuorovaikutuksen roolia kielen kehityksen perustana on käsitellyt Kaisa Launosen (2006, 3720) katsausartikkelissa. On viitteitä siitä, että varhaislapsuuden tunneilmastolla ja vuorovaikutuksella on vaikutuksia aivojen varhaisen kehityksen muokkautumiseen. Nykykirjallisuudessa korostetaan puhetta edeltävän vuorovaikutuksen tärkeyttä kielen oppimisessa. Yhteenkuuluvuuden tunteen luominen sekä kulttuurisen tiedon välittäminen kuuluvat jo varhaiseen vuorovaikutukseen. Kielelliset taidot lähtevät kehittymään yhdessä säädellyissä vuorovaikutushetkissä. Lähi-ihmisten kieli on vahvasti läsnä lähes koko vauvan valvellaoloajan. Aluksi se on vauvalle kuitenkin ennemmin ympäristön akustinen ominaisuus kuin viestinnän tai tiedonkäsittelyn työkalu.

Turvallisesti vanhempiinsa kiinnittyneellä vauvalla on hyvät edellytykset tutkia ympäristöä uteliaasti ja aloitteellisesti sekä opetella uusia asioita. Vauva, joka kokee olonsa turvallisiksi, on alusta asti motivoitunut uuden oppimiseen (Mustonen 2007, 41). Tunnetasolla läsnä olevat vanhemmat vahvistavat vauvan myönteistä minäkuvaa ja pystyvyyden tunnetta. (Nurmi ym. 2015, 35; Launonen 2006, 3720.)

Vanhemmat näyttävät vauvalle hoivatilanteissa mitä on yhdessäolo ja vuorovaikutus. Vanhempien kannattaakin keskittyä vauvan ensimmäisinä elin-kuukausina näiden hetkien rauhoittamiseen, vauvan aloitteisiin vastaamiseen sekä läsnäoloon. Siten vauvan perusturvallisuuden tunne rakentuu ja tunteiden säätelykyky sekä tarkkaavaisuus kehittyvät. Vauva saa kokemuksia siitä, että tämän viestit ymmärretään ja viestiminen on kannattavaa. Vauva nauttii tässä vaiheessa seurustelutuokioissaan eritoten lämminhenkisestä kosketuksesta, läheisyydestä ja tuttujen kasvojen tarkkailusta. Varhainen vuorovaikutus vanhemman kanssa opettaa vauvalle kontaktin ottoa, tunneilmaisua, läsnäoloa ja vuorottelua, jotka ovat viestinnän perusasioita. (Martikainen 2014, 4–5; Laakso 2014, 31–32.)

Vauvan kielen kehityksen perustana olevassa varhaisessa vuorovaikutuksessa korostuu rutiinitoimintojen tärkeys. Toistuvat vuorovaikutusrutiinit auttavat vauvaa tunnistamaan tiettyjen tilanteiden tunnusmerkkejä ja ennakoimaan sitä mitä seuraavaksi tapahtuu. Vauva myös oppii roolinsa näissä tutuissa hoivatilanteissa, kuten vaipanvaihdon aikana. (Launonen 2006, 3722.)

Muutaman kuukauden ikäinen vauva osaa jo viestiä läheisyydenhalustaan hymyilemällä ja äänтелеillä. Vauvan ihmiskasvoihin kohdistunut hymy herättää vastavuoroisuutta hoivasuhteessa. Hymy on aluksi tahaton refleksi, mutta muuntuu sosiaalisiksi hymyiksi, kun vauva näkee vanhempien ilahuneita reaktioita hymyyn. (Nurmi ym. 2015, 34–35.)

3.2 Esikielellinen kommunikointi ja sen tukeminen

Kun lapsi on oppinut luottamaan siihen, että tämän tarpeisiin vastataan ja osaa jo rauhoittaa itsensä, alkaa aktiivinen vuorovaikutus- ja tunnetaitojen

kehitysvaihe sekä siirtyminen tahattomista ilmauksista tietoiisiin viesteihin (Martikainen 2014, 6). Esikielellinen kommunikointi tarkoittaa lapsen tapoja viestiä ennen, kun puhe on viestinnän pääasiallinen muoto. Varhaisella kommunikaatiollaan pieni lapsi hakee vanhemmalta huomiota katsein, elein, ääntelyin, liikkein ja ilmein. Lapsi saattaa esimerkiksi kääntää päänsä pois välttääkseen jotain tai tuijottaa ja liikehtiä osoittaakseen kiinnostustaan johonkin. Toinen kommunikaation tavoite voi olla jaettu tarkkaavaisuus, jossa lapsi toivoo vanhemman keskittyvän lasta kiinnostavaan asiaan, jota he sitten yhdessä ihmettelisivät. (Nurmi ym. 2015, 36; Laakso 2014, 24.)

Esikielellinen kommunikointi jaetaan useampaan kehitysvaiheeseen, riipuen vähän tutkijasta. Ajatellaan, että syntymästä 5–6 kuukauden ikään ajoittuu ensimmäinen vaihe, joka ei ole vielä lapsen osalta tavoitteellista viestintää. Lapsi on hyvin kiinnostunut sosiaalisista ärsykkeistä ja esimerkiksi ihmiskasvoista jo pienestä pitäen (Launonen 2006, 3721). Lapsi keskittyy kahdenkeskisiin vuorovaikutushetkiin vanhemman kanssa aina muutamaksi minuutiksi kerrallaan hoivatilanteissa. Vanhempien tehtävä on silloin suunnata lapsen huomio puheeseen, katsekontaktiin sekä vuorotteluun (Launonen 2006, 3721). Vuorovaikutushetkiin sisältyy esimerkiksi molemminpuolista kasvoniilmeiden ja äänneiden tarkkailua, matkimista sekä ylipäättään huomion ja tunneilmaisun yhteensovittamista. Kun vanhempi jäljittelee lapsen tunneilmaisua, lapsi oppii tunnistamaan omia tunteitaan ja ilmaisemaan niitä tarkoituksellisemmin. (Laakso 2014, 31; Nurmi ym. 2015, 36.)

Vanhempia auttaa lapsen kehityksen tukemisessa se, että he ovat luonnostaan mukautuneet viestimään lapselle sopivalla tavalla. Ilmeitä käytetään lähes liioitellusti, äänenpainoja puheessa vaihdellaan, samoja ääniä toistetaan ja puhe on tavanomaista selkeämpää sekä sen sävellaji on normaalia korkeampi. Vanhemmat asettavat itsensä myös lähelle pienen lapsen kasvoja ikään kuin tiedostaen että tämän näkökenttä ei vielä ulotu kovin kauas. Vanhemmat usein lähtevät myös tulkitsemaan vastasyntyneen lapsen käytöstä, niin kuin se olisi jo tietoista viestintää. Lapsen käytös saa merkityksiä, joita tämän näkökulmasta ei vielä ole ja tällöin lapsi oppii vähitellen huomaamaan, että tietty käytös aiheuttaa ympäristössä tietynlaisen reaktion. (Laakso 2014, 24–25; Launonen 2006, 3721.)

Toinen esikielellisen viestinnän vaihe erottuu ensimmäisestä tavoitteellisuudellaan ja kolmannen osapuolen mukaan tulemisena. Ensimmäisessä vaiheessa lapsi on pelkästään kiinnostunut vanhemman antamasta huomiosta, mutta 6–18 kuukauden iässä lapsella on kausi, jolloin tämä kiinnostuu enemmän ympäristöstään ja haluaa jakaa kiinnostuksenkohteitaan vanhempiensa kanssa. Lapsi oppii tässä vaiheessa myös seuraamaan toisen katsetta. Vanhempien tehtävä on mahdollistaa lapselle turvallista tutkimista ja tutustumista kodin esineisiin ja leluihin. Vanhemmat muokkaavat

lapselle houkuttelevaa ärsykemaaailmaa, joka innostaa harjoittelemaan ikävaiheelle ajankohtaisia taitoja. (Nurmi ym. 2015, 36–37; Martikainen 2014, 6; Launonen 2006, 3721; Laakso 2014, 32.)

Noin yhdeksän kuukauden iässä lapsi ymmärtää, että huomion kohteen voi jakaa aikuisen kanssa. Lapselle kehittyy taito ohjata vanhempi tarkkailemaan yhdessä lapsen haluamaa kohdetta, esimerkiksi lempilelua tai lemmikkikoiraa. Lapsi siirtää katsettaan mielestään tärkeään asiaan ja sen jälkeen vaativasti äitiin ja saattaa ääntelehtiä sen mukaisesti. Noin vuoden iässä alkaa konkreettinen esineiden osoittelu. Viimeistään siitä vanhempi tietää, että on todella siirrytty tunteiden keskinäisestä jakamisesta tavoitteelliseen viestintään. Jaetun tarkkaavaisuuden ja tavoitteellisuuden lisäksi esikielellistä kommunikaatiota arvioitaessa havainnoidaan lapsen tunneilmaisua, katsekontaktia, ääntelyä, esinetoimintoja, symbolista leikkiä ja kommunikoivia eleitä. (Launonen 2006, 3722–3723; Laakso 2014, 32, 42.)

Kommunikoivat eleet ovat lapselle tärkeä itseilmaisun keino ja tapa saavuttaa jokin tavoite tai päämäärä. Yleensä ne ilmestyvät viestintään 6–8 kuukauden iässä. Eleet jaetaan osoittaviin ja esittäviin. Osoittamisella lapsi voi esimerkiksi kertoa, pyytää tai kysyä. Siihen liittyy lähes aina myös elettyä tukevaa ääntelyä, joka auttaa vanhempaa tulkitsemaan mistä on kyse. Esittävät eleet taas ovat monimuotoisempia kuin osoittavat, ja ne viittaavat usein ympäristön tapahtumiin sekä toimintoihin ja ovat lapsen itse kehittämiä. Ensimmäisiä eleitä ovat usein näyttäminen, tavoittelu, vilkuttaminen ja käsien nostaminen syliin pääsemiseksi. Eleet sisältävät usein käden ja pään liikkeitä ja niihin kuuluu myös aina vanhemman huomion hakeminen. Myös vanhemmat käyttävät viestinnässään eleitä, jotka auttavat lasta ymmärtämään esimerkiksi yksinkertaisia toimintaohjeita, esimerkiksi osoittaminen. (Launonen 2006, 3722; Launonen 2013, 38–40; Laakso 2014, 36–37.)

Esinetoiminnoilla ja symbolisella leikillä tarkoitetaan sosiaalisia toimintoja, joiden edellytyksenä on lapsen kiinnostus ympäristön tapahtumiin ja niiden pääpiirteiden muistaminen. Ensin lapsi oppii jäljittelemään sellaisia toimintoja, jotka kohdistuvat arjessa häneen itseensä eli esimerkiksi lusiikan tai hammasharjan pitelyä. Samoihin aikoihin lapsi oppii jäljittelemään toimintoja, joita näkee lähipiirissä tapahtuvan eli esimerkiksi puhelimesta puhuminen tai auton ratin kääntely. Tavallisesti vasta toisella ikävuodelaan lapsi oppii toisiin kohdistuvia esinetoimintoja ja alkaa syöttää ja peitellä esimerkiksi nukkejaan. Nämä ovat niin kutsuttuja symbolisia eli kuvitteellisia leikkitoimintoja. (Laakso 2014, 37.)

Arjen rutiinien muodostuminen auttaa lasta hahmottamaan päivän kulkua ja mahdollistaa ennakoinnin. Lapsi tarvitsee kokemuksia siitä, että hänen toiminnallaan ja ääntelyllään on merkitystä tilanteiden kulkuun. Vanhempien on hyvä tunnistaa ne ilmaukset, joita lapsi on alkanut käyttää johdon-

mukaisesti tarkoittamaan tiettyä asiaa esimerkiksi, jos lapsi ojentaa käsiään halutessaan syliin. Vanhempien kannattaa myös seurata lapsen reaktioita ja tarkistaa niistä tulkitsivatko he tämän viestin oikein. Lapsi tarvitsee kehittyäkseen paljon juttelu-, laulu- ja loruhetkiä, joihin tämä voi osallistua omalla ääntelyllään. (Martikainen 2014, 6; Laakso 2014, 32.)

Kolmatta esikielellisen kehityksen vaihetta kuvaa kielellisen kommunikation nousu esikielellisen rinnalle. Vaihe ajoittuu välille 12–24 kuukautta ja on osittain päällekkäinen toisen vaiheen kanssa. Esikielellisen kommunikation muodot, kuten eleet, ilmeet, keholla ilmaisu ja tunneviestit, säilyvät tärkeinä puheilmaisun opettelun rinnalla. (Nurmi ym. 2015, 37; Laakso 2014, 33.)

3.3 Lapsen kehittyvän puheen tukeminen

Tiedetään, että usein lapsi sanoo ensimmäiset sanansa sellaisessa tilanteessa, jossa he yhdessä vanhemman kanssa tutkivat aktiivisesti jotakin esinettä ja ymmärtävät toistensa viestejä. 1–2 vuoden iässä lapsi kommunikoi eleiden, ilmeiden, toiminnan ja äänenpainojen avulla sekä oppii ensimmäisiä sanojaan. On tärkeää, että lapsi saa ilmaista itseään niillä keinoilla, jotka jo toimivat hyvin. Länsimainen lapsi saa yleensä arjessaan nauttia sosiaalisista rutiineista, kuten lauluista, riittelyistä, loruista, jäljittelyleikeistä sekä kuvien ja kirjojen tutkimisesta. (Launonen 2006, 3722–3723.)

Lapsi tarvitsee itseään taitavamman ihmisen mallia kielen sääntöjen oppimiseen ja ymmärtämään, mihin kaikkeen ja miten kielellisiä ilmauksia voidaan käyttää. Toistaminen on yksi keskeinen oppimisen elementti ja tavallisesti lapsen arki sisältääkin hurjat määrät toistuvia arjen tilanteita, joissa samankaltaiset ilmaisut tulevat tutuiksi. Lapsi voi oppimisen halusta viestiä esimerkiksi, että haluaa aina saman iltasatukirjan tai samaa lorutteluleikkiä, vaikka kuinka pitkiä aikoja kerrallaan. (Launonen 2013, 44–45.)

On suositeltavaa, että vanhempi puheessaan antaa lapselle hyvää mallia ja jaksaa nimetä monipuolisesti arjen asioita ja tapahtumia lapselle. Vanhempi voi käyttää puheensa rinnalla myös lapselle tutumpia elekielen keinoja. Tällöin aikuinen toimii mallina puheen käyttämisestä, mutta edesauttaa samalla lapsen ymmärtämistä. Lapselle voi antaa päivittäin pieniä tehtäviä, jotka tukevat puheen ymmärtämisen ja sanavaraston kehittymistä, esimerkiksi pyytää tuomaan tai näyttämään asioita. Yhteisten vuorovaikutushetkien tulee olla lapsen tahdissa eteneviä ja leikkilisiä, jotta kommunikoinnin ilo säilyy. Lapsen kommunikoinnin ilon edellytyksenä on myös se, että vanhemmat yrittävät tulkita mitä lapsi missäkin tilanteessa viestii. Jos vanhemmat ymmärtävät edes ne lapselle tärkeimmät viestit ja vastaavat niihin, niin tämän motivaatio itsensä ilmaisemiseen säilyy. (Asikainen & Hannus 2013; Martikainen 2014, 9–11.)

Vanhemmat voivat tukea lapsen kielenkehitystä jäljittelemällä lapsen lyhyitä sekä virheellisiä ilmaisuja ja monipuolistaa niitä omalla puheellaan. Tällöin lapsi kuulee toisia tapoja ilmaista hänen esiintuomansa asia. On kuitenkin tärkeää tehdä se niin, ettei lapselle jää sellainen olo, että hän sanoo aina väärin. Vanhemman on hyvä korostaa puhumisen tärkeyttä ja kannustaa itsensä ilmaisemiseen, eikä painottaa puheen oikeakielisyyttä liikaa. Vuorovaikutushetkissä on hyvä kiinnittää huomiota ylimääräisten ärsykkeiden minimoimiseen. Oppiminen on myös tehokkaampaa, silloin, kun keskitytään lasta kiinnostaviin asioihin. (Asikainen & Hannus 2013; Martikainen 2014, 9–13.)

Laulaminen ja lorut ovat ehdottoman hyvä aktiviteetti ja edistävät muun muassa lapsen kielen rytmin ja rakenteiden hahmottamista. Myös keskustelevalle lukemisella on positiivinen vaikutus eritoten pienten lasten puheen tuottoon ja kuullun ymmärtämiseen. Yhdessä lukeminen voi myös lieventää kielellisen toimintakyvyn puutteista johtuvia haittoja. (Asikainen & Hannus 2013.)

Vanhemman on hyvä tarjota lapselleen sopivassa suhteessa tukea ja haasteita. Silloin kun lapsi ei osaa jotain vielä itse, niin hän hakee tukea vanhemmaltaan. Tukiessaan lasta aikuisen on virittädyttävä lapsen tunnetilaan ja kiinnostuksen kohteeseen. Lapsen tukemiseen riittää usein se, että ollaan aidosti kiinnostuneita ja läsnä lapsen oppimishetkessä. Tällöin lapsi on yleensä motivoituneempi ja keskittyy paremmin omaan tekemiseensä, kun tuttu ja turvallinen henkilö on lähellä. Tärkeää on iloita lapsen puheesta, kannustaa siihen ja leikkiä paljon. (Launonen 2006, 3721; Martikainen 2014, 12–13.)

4 NEUVOLAIKÄISEN LAPSEN KIELEN KEHITYKSEN VIIVÄSTYMINEN

Lasten yleisimpiä kehityshäiriöitä ovat puheen- ja kielenkehityksen häiriöt. Häiriöt voivat olla väistyviä, mutta joskus ne ennakoivat myös oppimis-, kirjoittamis- ja lukemisvaikeuksia kouluiässä. Myös sosiaalisen- ja tunne-elämän vaikeudet ovat tällöin yleisempiä. Vanhemmat voivat vauhdittaa lapsen puheen kehitystä aktivoimalla lasta oikein. (Korpilahti ym. 2014, 50.)

Kielellisen kehityksen vaikeudet voivat liittyä muun muassa kuulovikaan, älylliseen kehitysvammaan, autismikirjon ongelmaan, neurologiseen häiriöön, tunne-elämän ongelmaan, kasvu ympäristön tai vuorovaikutuksen puutteisiin tai monikielisyyteen (Kielellinen erityisvaikeus (dysfasia, lapset ja nuoret): Käypähoito-suositus 2010). Usein lapsen lähiympäristö huolestuu, jos lapsi ei aloita puhumista 2–3 vuoden iässä tai puhuu poikkeuksellisen vähän. Yleisimpiä kielen kehityksen hankaluuksia ovat ensisanojen hidas ilmaantuminen, vaikeus yhdistellä sanoja lauseiksi ja epätyypilliset puheentuoton virheet. (Ervast & Leppänen 2010, 212.)

4.1 Kielen kehityksen viivästyksen yleisyys ja määritelmä

Suomalaisessa Käypähoito-suosituksessa (2010) on arvioitu, että puheen kehitys viivästyy peräti 19 %:lla lapsista. Viivästyneestä puheenkehityksestä voidaan puhua silloin, jos kaksivuotias ei puhu lainkaan tai sanavarasto on hyvin vähäinen eikä lapsi myöskään yhdistele sanoja (Ervast & Leppänen 2010, 212). Puheen kehityksen viive luokitellaan hyvälaatuiseksi silloin, kun lapsi alkaa puhua ikäistensä tavoin neljään ikävuoteen mennessä. Näin käy noin puolelle myöhään puhumaan oppineista. Myös hyvälaatuisen kehitysviiveeseen voi liittyä arkea haittaavaa kielellistä haastetta. (Kielellinen erityisvaikeus (dysfasia, lapset ja nuoret): Käypähoito-suositus 2010; Korpilahti ym. 2014, 50.)

Kunnarin ja Savinainen-Makkosen (2010, 202) mukaan niistä lapsista, joilla on 2-vuotiaina alle 50 sanaa hallussaan, käytetään nimitystä myöhään puhumaan alkaneet (engl. late talkers). On kuitenkin todennäköistä, että tällaiset lapset saavuttavat ikätoverinsa kolmevuotiaaksi mennessä, jos heidän kielen ymmärryksensä on ikätasoista. Ervastin ja Leppäsen (2010, 212) mukaan noin puolella myöhään puhumaan oppivista ilmenee kuitenkin vaikeuksia esimerkiksi äänteiden oppimisessa, taivutusmuotojen ja lauserakenteiden omaksumisessa sekä kertovan puheen kehittymisessä. Osa näistä lapsista saa myös myöhemmin kielellisen erityisvaikeuden diagnosoitua. (Ervast & Leppänen 2010, 212.)

Kun lapsi vaikuttaa jäävän kielenkehityksessä jälkeen muista ikäistään, voi olla vaikea päätellä onko kyse varsinaisesta kielihäiriöstä vai pelkästään viivästyisestä ja kehitysrytmin hitaudesta. Viivästyneelle kielenkehitykselle on tyypillistä, että lapsen kielellinen osaaminen muistuttaa nuorempien lasten vastaavaa ja tämän kielelliset taidot ovat kauttaaltaan jäljessä. Viivästynyt kielenkehitys voi esiintyä itsenäisenä kehityksellisenä häiriönä tai liittyä selviin kehityspoikkeamiin, sairauteen tai esimerkiksi puutteelliseen kasvuympäristöön. Hyvälaatuinen viivästyminen korjautuu viimeistään kouluikään mennessä ja lapsi saa ikätoverinsa kiinni, kun taas kielellinen erityisvaikeus edellyttää yleensä intensiivistä kuntoutusta ja joskus puhetta tukevien menetelmien käyttöä. Kielen kehityksen viivästyminen vaatii myös lapsen lähipiiriltä paneutumista lapsen kielen kehityksen tukemiseen. (Korpilahti 2009, 44–45; Launonen 2013, 52.)

Kielellinen erityisvaikeus määritellään kehityksen häiriöksi, johon liittyy erilaisia kielitaitojen kehityksen ja hallinnan ongelmia. Se heijastuu yleensä myös kommunikatiivisiin, sosiaalisiin ja oppimiseen liittyviin taitoihin. Kielellisten taitojen kehitys on epätasaista ja ongelmat painottuvat eri tavoin eri lapsilla. Osalla ne painottuvat ymmärtämisen ja puheen vastaanoton ongelmiin ja joillakin taas puheentuoton ja ilmaisun vaikeuksiin. Uusien kielen taitojen oppiminen voi olla keskivertoa hitaampaa ja pulmallisempaa, vaikka muu kognitiivinen kehitys olisi normaalia. Kielellisestä erityisvaikeudesta kärsivillä on tavallista enemmän motorista kömpelyyttä, oppimisvaikeuksia sekä joidenkin tutkimusten mukaan myös tarkkaavaisuuden

ongelmaa ja muun muassa ADHD:ta. (Ervast & Leppänen 2010, 212–213.) Kielellisen erityisvaikeuden yleisyydeksi arvioidaan Käypähoito-suosituksen (2010) mukaan noin 7 % silloin kun lievätkin muodot lasketaan.

4.2 Puheen- ja kielenkehityksen häiriöiden riskitekijöitä

Puheen- ja kielenkehityksen häiriölle riskitekijöitä ovat heikentynyt kuulo ja ylipäättään poikkeava aistitoiminta, vähäinen vuorovaikutus, perheen sosio-emotionaaliset ongelmat ja runsas television katselu ilman aikuista. Myös meluisa kasvuympäristö sekä lähisukulaisten kielelliset haasteet, viiveet, lukihäiriöt ja ongelmat vaikuttavat. Yksi riskitekijä on myös deprivatio, joka käsitteenä tarkoittaa riittämätöntä fyysistä hoitoa tai emotionaalisten ja sosiaalisten virikkeiden sekä vuorovaikutuksen vähäisyyttä. (Korpilahti ym. 2014, 52.)

Esimerkiksi vanhempien välinpitämättömyys lapsen vuorovaikutusaloitteisiin voi johtaa siihen, että lapsi tuntee itsensä arvottomaksi. Sosiaaliset riskitekijät, kuten äidin henkinen kuormittuneisuus, tuen puute ja kouluttamattomuus, voivat estää äitiä näkemästä lapsen kehityksellisiä tarpeita. (Mustonen 2007, 41.) Myös vaikeavammaisuus tai esimerkiksi vauvaikäisen lapsen pitkät jaksot tehohoidossa ovat tekijöitä, jotka voivat luoda haasteita vanhemmille ja varhaiselle vuorovaikutukselle. Joissain tapauksissa lapsen ja vanhemman hyvin erilaiset temperamentit voivat saada vanhemman kokemaan yhteiseen viireys- ja tunnetilaan etsiytymisen hankalaksi. (Launonen 2006, 3720.)

4.2.1 Kaksi- ja monikielisyys

Tiedetään, että monikielinen ympäristö on eräänlainen riskitekijä ja haaste kielellisten taitojen omaksumiselle. Kaksi- tai monikieliseen kotiin syntyneellä lapsella voi esimerkiksi olla muutaman kuukauden viive ensisanojen oppimisessa. Kaksikielinen lapsi lainaa sanoja toisesta kielestä ja kielten rakenteet sekoittuvat helposti. Tämä kuitenkin häviää vähitellen, kunhan kasvuympäristön aikuiset käyttävät oikeakielisiä ilmaisuja. Kielten vallitsevuus määräytyy sillä, kuinka paljon aikaa lapsi viettää kummankin kielen vaikutuspiirissä ja kuinka paljon lapselle jutellaan opittavilla kielillä. Joskus voi olla vaikeata arvioida onko monikielisellä lapsella kielenkehityksen häiriöpiirteitä vai selittyvätkö viiveet kaksikielisyydellä. (Korpilahti ym. 2014, 49.)

Leikki-ikänsä jälkeen tapahtuva uuden kielen oppiminen esimerkiksi maahanmuuttajaperheen lapsella on erilaista verraten varhaiseen kaksikielisyyteen. Lapsi vertaa opittavaa kieltä äidinkielensä äänneisiin ja rakenteisiin ja tarvitsee aktiivista tukea ja vuorovaikutusta omaksuakseen uuden kielen. Lapsi, joka aloittaa uuden kielen oppimisen 4–5 -vuotiaana, oppii kielen perusteet eli niin kutsutun arkikielen ½–1 vuodessa. Arkikielillä pärjää päi-

väkodissa ja koulussa ensimmäisillä luokilla. Jotta lapsi voi oppia korkeatasoisesti uuden kielen, täytyy myös ensikielen olla riittävällä tasolla. Tunnekielen ja kielitaidon perustan oppimiseksi suositellaankin, että äiti puhuisi lapselle äidinkielellään, vaikka tämä opettelisi parhaillaan puhumaan myös toista kieltä. (Korpilahti ym. 2014, 49.)

Adoptoidun lapsen kielen oppiminen riippuu siitä minkä ikäisenä hänet on adoptoitu. Varhaisina kehitysvuosina adoptoitu lapsi, joka ei ole vielä kunnolla oppinut äidinkieltään, joutuu opettelemaan uuden ensikielen alkuperäisensä tilalle. Jos adoptio tapahtuu myöhemmällä iällä, on lapsen mahdollista säilyttää alkuperäisen kielen osaaminen. Tiedetään, että alkuperäisen kielen hyvä hallinta ennustaa uuden kielen omaksumisen helppoutta. (Korpilahti ym. 2014, 49.)

4.2.2 Keskosuus

Keskosena syntynyt lapsi on suuremmassa riskissä jäädä jälkeen kielen kehityksessä. Puheen ja kielenkehityksen häiriöiden, kognitiivisten ongelmien, käytös- ja tarkkaavaisuushäiriöiden ja koulussa oppimisvaikeuksien esiintyvyys on yleistä keskoslapsilla, joskin yleisyys vaihtelee pienipainoisuusrajan mukaan. Ongelmia pyritään selittämään keskosen elämän alun hankaluuksilla ja mahdollisilla keskushermoston vaurioilla, toistuvilla infektioilla sekä ympäristöolosuhteilla. Tarkkaa syytä tai yhteyttä ei kuitenkaan tiedetä. (Jansson-Verkasalo & Guttorm 2010, 185–186.)

Eritoten puheen tuottamisessa ja ääntelyssä on havaittu keskosilla selvää viivästymää, ja ääntelyä on keskimäärin vähemmän kuin täysaikaisilla vauvoilla. Leikki-ikäisten keskosina syntyneiden lasten puheen ymmärtämisessä on usein poikkeavuutta, joskin tämä ei tule esiin vielä ensimmäisen elinvuoden aikana. Näiden haasteiden vuoksi keskosten kielen kehityksen seurantaan tulisi kiinnittää erityistä huomiota. (Jansson-Verkasalo & Guttorm 2010, 185–186.)

4.2.3 Perinnöllisyys ja hermosto

Korpilahden ym. (2014, 47–48) mukaan perimän osuus kieli- ja kommunikaatiotaitoihin on vielä epäselvä. Periytyvyyden merkityksen uskotaan kuitenkin olevan suuri kielellisissä kehityshäiriöissä. Toisaalta ympäristön vaikutus pienen lapsen sanaston osaamiseen on myös huomattava. Voi olla, että geenit luovat pohjaa kyvykkyydelle käyttää ja muistaa uusia sanoja. Erinäisten geenimutaatioiden yhteyttä eri kielenkehityksen häiriöihin tutkitaan jatkuvasti.

Myös hermoston toiminnalla on merkitystä oppimisvalmiuksien kannalta. Jotta kielen oppimiselle olisi hyvät edellytykset, tulee keskushermostollisten kuulohavaintojen tapahtua riittävällä nopeudella ja tarkkuudella. Oppiminen edellyttää sopivassa suhteessa sekä aktivoivaa että vaimentavaa

hermotoimintaa. Vaimentava toiminta estää aivoja joutumasta liiallisen aistitiedon vuoksi kaoottiseen tilaan, esimerkiksi meluisassa ympäristössä. Hermoston alireagoivuus voi johtaa taas siihen, etteivät puheen keskeiset äänitaajuudet välity riittävän tehokkaasti ja kuulohavaintojen muodostuminen vaikeutuu. Poikkeavuutta kuulotiedon käsittelyssä on 3–5%:lla lapsista. Aistitiedon prosessoinnin ongelmat voivat näkyä lapsen ylireagoimisena tai alireagoimisena ja käytännössä esimerkiksi keskittymisen pulmina tai levottomuutena. (Korpilahti ym. 2014, 48–49.)

4.2.4 Media kotona

Sähköiset medialaitteet kuten televisiot, älypuhelimet, pelikoneet ja tietokoneet näkyvät suomalaisten kodeissa ja arjessa, joten siksi on hyvä käsitellä myös niiden mahdollista roolia kielen kehityksessä. Paavonen ym. (2011) ovat tehneet kattavan katsausartikkelin median yhteyksistä lasten hyvinvointiin. Parhaimmillaan media tarjoaa lapselle älyllisiä haasteita ja kehittää kognitiivisia kykyjä sekä tunteiden hallintaa.

Suuret television katselumäärät on yhdistetty lapsilla muun muassa sosiaalisiin ongelmiin sekä keskittymisvaikeuksiin. Television katselu ennen kolmatta ikävuotta on yhdistetty huonompaan kognitiiviseen kykyyn 6–7-vuotiaina. Lasten ja vanhempien välinen vuorovaikutuksen on myös havaittu olevan passiivisempää ja vähäisempää perheissä, joissa televisiota katsotaan paljon. Katsauksessa suositellaan television katsomista yhdessä lapsen kanssa, jolloin se on vuorovaikutteista ja vanhempi voi valvoa, että ohjelmat vastaavat lapsen ikä- ja kehitystasoa. Viihdemedian käytön tulisi olla alle 1–2 tuntia päivässä. (Paavonen ym. 2011, 1563–1568.)

5 TERVEYDENHOITAJA LAPSEN KIELELLISTEN KYKYJEN HAVAINNOITSIJANA

Lapsen kielellistä kehitystä seurataan neuvolakäynneillä. Lastenneuvolassa tarjottavien tarkastusten vähimmäismäärä on laissa säädetty. Lapsen ensimmäisen ikävuoden aikana tarjotaan ainakin yhdeksän neuvolakäyntiä, joista yksi on laaja terveystarkastus 4 kuukauden iässä. Laajoissa tarkastuksissa keskitytään perheen hyvinvoinnin kartoittamiseen ja niitä on myös 18 kuukauden iässä sekä nelivuotiaana. Muutoin leikki-ikäisiä tarkastetaan suurin piirtein vuoden välein, niin että käyntejä 1–6-ikävuoden välillä olisi tarjolla vähintään kuusi kertaa. Lisäkäyntejä voi olla kunkin yksilöllisen tarpeen mukaan. (Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta 2009/380 § 9.)

Tietoa kielen kehityksestä saadaan havainnoimalla lasta, haastatteleamalla vanhempia sekä päivähoidon palautteista. Vanhempien tai päivähoidon

huoleen lapsen kielen kehityksestä tulee suhtautua aina vakavasti. Neuvolassa olisi tärkeää tunnistaa puheen kehityksen viive 2–2,5 -vuotiailla lapsilla. Kun neuvolassa herää huoli, ettei lapsen kielellisen toimintakyky kehity ikätasoisesti, tulee lapsen tukitoimia arjessa tehostaa ja ohjata lapsi tarkempaan arvioon puheterapeutille. (Kielellinen erityisvaikeus (dysfasia, lapset ja nuoret): Käypähoito-suositus 2010.)

5.1 Kielen kehityksen arvioinnin piirteitä eri ikävaiheissa

Terveydenhoitajan on hyvä tietää, että vauvalla syömisvaikeudet, kuten imemis-, nielemis- ja pureskeluvaikeudet voivat ennustaa puheen tuottamisen ongelmia ja voivat olla peruste lähettää puheterapeutille arvioon. Ongelmien aiheuttajana voi olla esimerkiksi kireä kielijänne. Muita poikkeavaan puheenkehitykseen viittaavia piirteitä alle vuoden ikäisillä ovat ääntelyn ja jokeltelun niukkuus sekä hyvin vähäinen kiinnostus ympäristön ääniin. Myös vaikeus saada vauvaan katsekontaktia on huolestuttavaa. (Hermanson 2012; Korpilahti ym. 2014, 50.)

Esikielellisen kommunikaation arvioimiseen ei ole järjestelmällistä käytäntöä, vaikka vaikeuksien ennusmerkkejä voidaan tunnistaa varhain. Yksivuotiaan lapsen tulisi vaikuttaa siltä, että hän ymmärtää tuttuja arjessa toistuvia sanoja. (Hermanson 2012). Poikkeavia piirteitä 1–2 -vuotiaalla ovat reagoimattomuus omaan nimeensä, kieltosanaan tai jos lapsi ei käytä lainkaan eleitä ja ilmeitä kommunikaation tukena. Lapsen tulisi myös olla kiinnostunut vastavuoroisesta seurustelusta ja tavoitella tässä iässä sanoja. Runsas kuolaaminen tai suunseudun poikkeava lihasjänteys on aihe huoleen. (Korpilahti ym. 2014, 50.)

Kielenkehityksen arviointi perustuu usein terveydenhoitajan käsitykseen siitä, mikä on normaali kehitysrytmi. Tavallisimmin arvio perustuu tuotettuun puheeseen. Kielen kehityksen viiveen merkkinä pidetään sitä, jos kaksivuotias osaa sanoa alle 50 sanaa tai jos hänellä ei ole kahden sanan yhdistelmiä. Huomion tulisi kuitenkin kiinnittyä laajemmin kommunikointiin, eikä vain tuottavaan puheeseen ja sanojen määrään. Kielen kehitys alkaa jo paljon ennen ensisanojen oppimista ja siksi olisikin hyvä kiinnittää huomio esimerkiksi jokeltelun määrään ja monipuolisuuteen. Myös se, miten lapsi on vuorovaikutuksessa, säätelee käyttäytymistään sekä jakaa tarkkailun kohteitaan on tärkeää. Kielen ja käsitteiden ymmärtäminen sekä leikitaidot ovat myös tekijöitä, jotka ennustavat jokeltelun ja vuorovaikutuksen kanssa myöhempää kielen kehitystä. (Jansson-Verkasalo & Guttorm 2010, 184.)

Ajatellaan, että alle kaksivuotiaan hitaasta sanojen oppimisesta ei yleensä tarvitse huolestua, kunhan lapsi ymmärtää tälle suunnattua puhetta ja noudattaa yksinkertaisia kehoituksia. Ymmärtäminen näkyy lapsen toiminnassa ja reagoinnissa esimerkiksi, jos pyydetään sulkemaan ovi tai avaamaan suu. (Lyytinen 2014, 55). Jos kuitenkin lapsella on monia haasteita

esim. motoriikan ja kielen kehityksessä tai jos tällä on selvästi ymmärtämisen vaikeutta, voisi asiantuntija-apuun turvautua jo alle kaksivuotiaana (Hermanson 2012).

Hermanson (2012) on sitä mieltä, että jos kaksivuotiaalla ei ole sanoja tai niitä on hyvin vähän, olisi hyvä viimeistään 2,5 -vuotiaana pyytää puheterapeutin arviota, jos puheen kehitys ei ole edennyt. Launonen (2013,52) taas on sitä mieltä, että puheterapeutin tutkimukseen tulisi lähettää jo kaksivuotias, jolta ei vielä tule yksittäisiä sanoja. Pieniä eroja lähteiden välillä kriteereissä siis on. Kuntienkin välillä lähetekriteereissä saattaa olla eroavaisuuksia sen mukaan, kuinka hyvin puheterapeuttien palveluita on tarjolla.

Launonen (2013,52) muistuttaa, että lapsi, jonka puheen kehitys on viivästynyt, tarvitsee muita lapsia enemmän kahdenkeskeisiä vuorovaikutustilanteita aikuisen kanssa. Tähän terveydenhoitaja voi vanhempia kannustaa. Erilaisissa leikki-tilanteissa, kuten katselukirjoja lukiessa ja loruillessa, aikuinen voi keskittyä toimimaan lapsen kanssa ja auttaa lasta pärjäämään kielellisiä taitoja vaativissa tehtävissä. Aikuisen on myös hyvä muistaa muuttaa puheeksi asioita ja toimintoja, joita lapsi ilmaisee, ihmettelee ja osoittelee muilla keinoilla.

Korpilahden ynnä muiden (2014, 50) mukaan 2–3 vuoden iässä lapsen tulisi osata yhdistellä sanoja lauseiksi ja erityisen huolestuttavaa on, jos lapsen käyttämät sanat häviävät sanavarastosta. Lapsen tulisi ymmärtää jo arkitilanteiden puhetta ja kyetä noudattamaan myös ohjeita. Lapselle on luontevaa olla kiinnostunut toisten puheesta. Kunnarin ja Savinainen-Makkosen (2010, 201–202) mukaan lausein puhuvaa lasta olisi neuvolassa hyvä kuunnella ainakin 200 sanan verran, ennen kuin muodostaa mielipiteen tämän puheen kehityksestä. Siinä ajassa yleensä eri äänneistä ja äänneyhdistelmistä saa riittävän hyvän kuvan. Yksittäisten sanojen nimeämisessä ja toistamisessa näkyy lapsen paras osaaminen, mutta puheen ymmärrettävyyttä voi arvioida parhaiten vapaassa keskustelussa. Siinä huomataan mahdolliset ymmärrettävyyden ongelmat lausepuheessa.

Terveydenhoitajan on hyvä tietää, että noin puolet kaksivuotiaista lapsista, jotka eivät vielä puhu sanoilla ja joiden sanavarasto on alle 50 sanaa, saavuttavat kehityksessä ikätoverinsa viimeistään kolmevuotiaana. Vielä kolmevuotiaana jäljessä olevilla voi tulla haastetta sanojen taivuttamisessa, lauseiden muodostuksessa ja kertovassa puheessa. Vaikka hitaasti puhumaan oppinut kehittyisikin ikätasoisiksi, hänellä voi silti olla työlästä lukemaan ja kirjoittamaan oppiessa. Toisaalta läheskään kaikilla lukivaikudesta kärsivillä ei ole havaittu mitään poikkeavaa kielen kehityksessä pikulapsena. (Hermanson 2012.)

Yhteenvedon voisi sanoa, että kielen kehityksen etenemistahti lapsilla on yksilöllinen eikä se aina etene tasaisesti vaan ennemminkin pyrähdyksittäin (Jansson-Verkasalo & Guttorm 2010, 185). Terveydenhoitajan tulee

ymmärtää, että osa lapsista oppii puhumaan hitaammin. Huolen tulisi kuitenkin herätä, mikäli hitaaseen kielen kehitykseen liittyy heikko katsekontakti tai kuullun ymmärtämisen vaikeuksia. Myös sillä tiedolla on merkitystä, onko lähisuvussa kuulovammaisuutta, oppimisvaikeuksia tai kehityshaasteita. Vanhempien sekä terveydenhoitajien on tiedostettava, että mitä aiemmin kuntoutus aloitetaan, sen tulokset on parempia se on. Puheterapeutin arvio on aina kannattavaa, vaikka vanhemmat epäilisivätkin se tarvetta. (Korpilahti ym. 2014, 47; Hermanson 2012.)

5.2 Kielellisen kehityksen arviointimenetelmiä

Kielen kehityksen arviointiin neuvolassa on olemassa eri työvälineitä. Kuitenkin käytännöt siitä, mitä testejä teetetään rutiininomaisesti ja onko vastuu testin tekemisestä terveydenhoitajan, puheterapeutin vai lääkärin, vaihtelevat varmasti. Tässä pääkappaleessa esitellään useita testejä lapsen kielen kehityksen seurantaan. Testit käydään läpi kahdessa osassa, niin että pienen lapsen arviointimenetelmät tulevat ensin.

Erinäisiä kielen kehityksen testejä teettämällä saa laajemman kuvan lapsen osaamisesta kuin mitä pelkästään vanhempia haastatteleamalla ja lasta havainnoimalla saisi. Testien tulokset antavat terveydenhoitajalle varmuutta nostaa mahdollinen huoli puheeksi vanhempien kanssa. Testiä teettäessä on hyvä huomioida lapsen vireystila ja sen hetkinen keskittymiskyky. Väsyneestä ja levottomasta lapsesta, esimerkiksi päiväkotipäivän jälkeen, voi olla vaikea saada realistista kuvaa tämän taidoista. Samantyyppinen ongelma voi tulla vastaan myös hyvin ujolla ja vierastavalla lapsella. Joskus tällaisissa tilanteissa testitulokset on hyvä keskeyttää ja varata uusi aika parin viikon päähän.

5.2.1 Pienten lasten arviointimenetelmiä

Kirsi Mustosen (2007) kehittämä Vane-psy -menetelmä soveltuu alle 2-vuotiaan kehitysseurannan ja -seulonnan välineeksi terveydenhuoltoon. Vane-psy on vauvan neurologista ja psyykkistä kehitystä arvioiva menetelmä, jossa konkreettisesti tutkitaan ja havainnoidaan vauvaa sekä jututetaan vanhempia. Siinä on eri tutkimukset 6vk, 4kk, 8kk ja 18kk ikäiselle vauvalle. Vane-psy -arviointilla etsitään kehityspoikkeamia, joiden varhainen havaitseminen olisi tärkeää lapsen tulevaisuuden kannalta. Arvioinnin osa-alueet perustuvat nykytietoon siitä, mitkä kehityksen piirteet ennustavat parhaiten poikkeavaa kehitystä. Varsinaisten poikkeamien toteamisen ja tulosten tulkinnan hoitaa neuvolassa lääkäri, vaikka perehtynyt terveydenhoitaja voi arvion myös toteuttaa.

Menetelmässä arvioidaan vauvan kontaktinottoa, itsesäätelytaitoja, ajattelu- ja oppimiskykyä, esikielellistä kommunikaatiota sekä käyttäytymistä. Ne ovat olennaisia asioita vuorovaikutuksen, kielen ja leikkitaitojen kehityksessä. Ne antavat viitteitä siitä, minkälaisista vuorovaikutusta vauvat ovat

vanhemmiltaan saaneet ja ovatko vanhemmat ymmärtäneet vauvansa viestejä sekä tukeneet tämän kehitystä. Menetelmään kuuluu myös näkö- ja kuulotoimintojen varmistaminen sekä oraalimotoriikan havainnointi (imeminen, nieleminen ja pureskelu). Myös vauvan asennon, liikehännän ja lihasjänteveyden sekä hieno- ja karkeamotoriikan arviointi on osa menetelmää. Vanhempia haastatteleamalla pyritään saamaan käsitys vauvan herättämistä mielikuvista ja tunteista sekä vanhempien kyvystä käsitellä vauvan mielialaa ja eläytyä vuorovaikutushetkiin. Testin tavoitteena on tunnistaa vauvan kehitystä vaarantavia ja sitä suojaavia tekijöitä sekä auttaa vanhempia tukemaan vauvan kehitystä oikein. (Mustonen 2007, 43; Mustonen 2015.)

Esikko taas on 6–24 kuukauden ikäisten lasten vanhempien täyttämä kyselylomake, jonka pohjalta arvioidaan lapsen tähänastista esikielellistä kehitystä ja mahdollisen tuen tarvetta. Esikko-kyselyä voidaan käyttää Vanepsy -arvion tukena 8 ja 18 kuukauden iässä. Esikko-lomakkeen läpikäyminen neuvolavastaanotolla vanhempien kanssa herättää keskustelua kielenkehityksen rytmistä ja kehitystä tukevasta vuorovaikutuksesta. Keskustelun perusteella saa myös selville vanhempien mielipiteen lapsen kielen kehityksestä. Kysely perustuu vanhempien arvioon lapsesta ja koostuu 24 osasta. Kolme keskeistä osa-alueetta kyselyssä ovat sosiaalinen kommunikatio lapsen tunneilmaisua, katsetta ja eleitä arvioimalla sekä puheen tuottaminen ääntelyä ja sanoja havainnoimalla ja ymmärtäminen. (Laakso 2011; Mustonen 2015.)

5.2.2 Leikki-ikäisten lasten arviointimenetelmiä

Niin kutsutut Lene-testit ovat isossa osassa leikki-ikäisten lasten neuvolatarkastuksia. Lene on lyhenne leikki-ikäisen lapsen neurologiselle arviolle. Lene-testi toteutetaan 2,5–3-, 4-, 5- ja 6-vuotiaana neuvolassa. Jokaiselle ikäryhmälle on omat testinsä ja tehtävien vaativuus määräytyy lapsen iän mukaan. Terveystenhoitaja tekee Lene-tehtävät lapsen kanssa. On parempi, jos lapsi tulee tutkimustilanteeseen ilman vanhempaansa, mutta 2,5–3 -vuotiaiden kohdalla se harvoin vielä onnistuu. (Valtonen 2015.)

Lene-tehtävissä arvioidaan lapsen karkeamotoriikkaa, puheen ymmärtämistä ja käsitteiden osaamista, kuullun hahmottamista, silmä-käsi-yhteistyötä, visuaalista hahmottamista ja lukivalmiuksia. Testi seuloo poikkeamia, jotka voisivat ennustaa myöhemmin oppimisvaikeuksia. Testin aikana terveystenhoitaja arvioi myös lapsen vuorovaikutustaitoja, tarkkaavaisuutta, puheen tuottamista sekä leikkiä ja omatoimisuutta. (Valtonen 2015.)

Lenen yhteydessä viisivuotiailla teetetään Lumiukko-puheseula. Testi tehdään lapsen kanssa lumiukko-kuvista keskustellen ja erinäisiä harjoituksia tehden. Testissä huomioidaan kertova puhe, kielen ymmärtäminen, puhemotoriikka, auditiivinen sarjamuisti, lausettoisto (sana- ja äännejärjestys),

nimeäminen ja ääntäminen, värit, numerot ja toimintaohjeiden ymmärtäminen. Muihinkin puheentuottoon liittyviin piirteisiin kuten änkytykseen kiinnitetään huomiota. (Korpilahti 2016, 93–94.)

Lumiukko-testin puheseulaan jää lapsia, joiden kielen kehitys on viivästynyt tai jotka tarvitsevat lisätutkimuksia sekä mahdollisesti puheterapiaa. Puheseulaan testissä jääneet lapset lähetetään tarkempaan arvioon puheterapeutille, joskin myös kuulo tulee olla tutkittu ja normaaliksi todettu ennen tätä. Puheterapeutin on myös tärkeä nähdä Lumiukko-testin tulokset, jotta hän näkee missä osa-alueilla oli haastetta. (Korpilahti 2016, 93–94.)

Kolmivuotiaille on kehitetty oma puheen ja kielen arviointimenetelmä. Menetelmä on nimeltään Kettu-testi ja sitä voidaan toteuttaa päiväkodeissa, neuvoloissa ja puheterapeutin vastaanotolla. Testi rakentuu kettu-teeman ja -tarinan ympärille ja siihen kuuluu selkeät esinekuvat sekä lelu-pussi. Testin on tarkoitus antaa kokonaiskuva lapsen kielitaidosta ja se arvioi muun muassa nimeämistä, ohjeiden noudattamista, ääntämistä, puheen ymmärrettävyyttä sekä lapsen ilmaisujen pituutta. Testi sopii myös 3–5 -vuotiaiden kielihäiriöisten, kehityksessä viivästyneiden, monikielisten sekä kehitysvammaisten kielen arviointiin. (Siiskonen, Aro & Lyytinen 2014, 124–125.)

6 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS, TAVOITE JA MENETELMÄ

Tässä pääluvussa selvitetään mitä tällä opinnäytetyöllä tavoitellaan ja millä tavalla se toteutetaan. Opinnäytetyökysymys on myös liitetty tähän. Edellä mainittujen lisäksi kerrotaan tämän opinnäytetyön menetelmästä eli kuvailevasta kirjallisuuskatsauksesta. Siihen liittyen avataan laadullisen tutkimuksen piirteitä sekä katsauksen toteutusvaiheita.

6.1 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite

Työn tarkoitus on tuottaa tietoa neuvolaikäisen lapsen kielen kehityksestä ja siihen vaikuttavista tekijöistä, kuten vanhempien roolista. Käsittelen myös terveydenhoitajan roolia kielen kehityksen arvioijana ja esittelen joitakin kielen kehityksen arviointiin Suomessa käytettäviä menetelmiä. Määrittelen tämän hetkisen tiedon mukaan mitä tarkoittaa puheen kehityksen viivästyminen ja miten se eroaa kielellisestä erityisvaikeudesta. Varsinainen työni tutkimuksellinen osa on kuvaileva kirjallisuuskatsaus, jossa etsin tietoa siitä miten kasvuympäristö on yhteydessä kielen kehityksen viivästyminen.

Tavoitteena on, että opinnäytetyöni tarjoaisi lapsen kielen kehitystä arvioiville keinoja pohtia, mikä voi olla taustalla, kun herää huoli neuvolaikäisen lapsen kielen kehityksen hitaudesta. Työni tuloksista voi myös nousta

tietoa, jota terveydenhoitaja voi hyödyntää perheiden ohjauksessa lapsen puheen kehityksen tukemiseen liittyen. Opinnäytetyöni kautta voi myös muistutella itselleen lapsen kielen kehityksen kaarta. Työni tilaaja on Hämeenlinnan kaupunki ja tavoitteena on tuottaa selkokielen katsaus esimerkiksi kaupungin terveydenhoitajien käyttöön. Yhteistyötahon mukaan kielen kehitykseen liittyviä opinnäytetöitä ei ole oikeastaan aiemmin tehty, joten siksi aihe oli tervetullut. Opinnäytetyö tukee samalla myös omaa ammatillista kasvuani.

Opinnäytetyökysymys:

- Minkälaisia yhteyksiä kasvuympäristöllä on neuvolaikäisen lapsen puheen kehityksen viivästymiseen?

6.2 Kuvaileva kirjallisuuskatsaus opinnäytetyön menetelmänä

Opinnäytetyö on tutkimuksellinen ja menetelmänä on kuvaileva kirjallisuuskatsaus. Kuvaileva kirjallisuuskatsaus kuuluu laadullisiin eli kvalitatiivisiin tutkimussuuntauksiin. Laadullinen tutkimus keskittyy esimerkiksi ilmiöiden merkityksiin, kuvaamiseen ja ihmisten kokemuksiin eikä yleisyyteen ja yhteyksiin niin kuin määrällinen tutkimus. Laadullinen tutkimus on määrällistä joustavampaa, mutta toisaalta myös tutkijakeskeisempää, sillä tekijän valinnoilla ja tulkinnoilla on suurempi rooli. (Ronkainen, Pehkonen, Lindblom-Yläne & Paavilainen 2011, 82.)

Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on luonteeltaan aineistolähtöinen ja tähtää ilmiöiden ymmärtämiseen. Menetelmän vahvuutena pidetään mahdollisuutta ohjata tarkastelu tiettyihin erityiskysymyksiin ja heikkoutena taas subjektiivisuutta eli sitä, miten tutkijan omat mielipiteet ja tulkinnat voivat vaikuttaa tuloksiin. (Kangasniemi, Utriainen, Ahonen, Pietilä, Jääskeläinen & Liikanen 2013, 291–292.)

Kuvailevalla katsauksella etsitään usein vastausta kysymykseen, mitä jostakin ilmiöstä tiedetään tai minkälaista on vallitseva keskustelu jostakin ilmiöstä. Kuvailevan katsauksen avulla voidaan löytää uusia näkökulmia ilmiöihin ja tunnistaa ristiriitoja. Tutkimuskysymys ohjaa prosessia ja usein sen muotoiluksi on hyvä tehdä alustavaa kirjallisuuskatsausta. Tutkimuskysymys on yleensä kysymysmuodossa ja riittävän täsmällinen sekä rajattu, jotta ilmiötä voi tarkastella myös syvällisesti. Toisaalta, jos tutkimuskysymys on väljä, ilmiötä voi tarkastella useammasta näkökulmasta. (Kangasniemi ym. 2013, 294–295.)

Katsauksen aineisto haetaan elektronisista tietokannoista ja niin, että jokaista haettua alkuperäistutkimusta peilataan tutkimuskysymykseen ja mietitään sen roolia kysymykseen vastaamiseen, eli miten se avaa ja jäsentelee ilmiötä suhteessa muuhun valittuun kirjallisuuteen tai mitä se tuo lisää. Aineiston riittävyyden määrää tutkimuskysymyksen laajuus. Aineiston valinnan prosessi tai perustelut tulee näkyä työssä asianmukaisesti. Valitut

aineistot voivat olla tutkimusmenetelmiltään hyvinkin erilaisia. Aineiston käsittelyosan on tarkoitus olla aineiston alkuperäistutkimusten sisäistä vertailua, tiedon vahvuuksien ja heikkouksien pohtimista, johtopäätöksiä ja jäsentyneen kokonaisuuden muodostamista. Tutkimuskysymykseen vastataan tarkkaan valitusta aineistosta nousseella laadullisena kuvailuna. (Kangasniemi ym. 2013, 295–296.)

7 TIEDONHAUN TOTEUTUS JA VALITTU AINEISTO

Tässä pääluvussa kerrotaan siitä miten katsauksen tiedonhaku on toteutettu. Tiedonhaun suunnittelu ja toteutus ovat aikaa vieviä mutta tärkeitä vaiheita kirjallisuuskatsauksessa ja työn luotettavuuden lisäämiseksi niitä on myös hyvä kuvata ja perustella raportissa. Tässä luvussa esitellään myös valitut artikkelit sekä aineiston valinnassa käytetyt sisäänotto- ja poissulkukriteerit. Aineistoa kuvaillaan yleisellä tasolla tekstissä ja artikkelit ovat yksittäin ja keskeisine tuloksineen esiteltyinä taulukossa.

7.1 Tiedonhaun kuvaaminen

Tiedonhaku toteutettiin seitsemään elektroniseen tietokantaan, joista osa oli kotimaisia ja osa ulkomaisia. Tietokannat olivat Medic, Arto, HAMKIn Finna, Cinahl, PubMed, ERIC ja Google Scholar. Tiedonhakuja jokaiseen tietokantaan oli etukäteen harjoiteltu ja aiheen kannalta olennaisten tietokantojen valinta tehtiin yhdessä Hämeen ammattikorkeakoulun informaatikon kanssa. Hän varmisti myös allekirjoittaneen kanssa joitakin hakuteknisiä asioita. Pyrkimys oli myös hyödyntää paljon asiansastoja tiedonhaussa.

Käytettyjä hakusanoja kielen kehitykseen liittyen olivat muun muassa kielen kehitys, viivästynyt kehitys, kielen oppiminen, lapsen kieli ja puheen kehityshäiriöt. Englanninkielisiä hakusanoja olivat esimerkiksi language development, late talker, language delay ja speech delay. Kasvuympäristönäkökulmaa tuloksiin pyrittiin saamaan yhdistämällä hakufraasiin termejä, kuten riskitekijät, perhe, ympäristö, vanhemmat, vanhemmuus ja vanhempi-lapsisuhde. Samantyyppisiä termejä käytettiin myös englanninkielisinä. Tarkemmin tiedonhaku on kuvattu liitteessä 1.

Muutamien artikkelien kohdalla hyödynnettiin ammattikorkeakoulun kirjaston aineistonpyyntömahdollisuutta, jotta pääsi tutkimaan myös artikkeleita, jotka eivät olleet maksutta luettavissa. Tiedonhaussa tuli paljon vastaan myös samoja artikkeleita, jotka jätettiin huomioimatta. Aineiston sisäänotto- ja poissulkukriteerit on kuvattu alla taulukossa 1.

Taulukko 1. Kriteerit aineistolle

Sisäänottokriteerit	Poissulkukriteerit
Kieli englanti tai suomi Julkaistu 2008–2018 Tieteellinen julkaisu Kielen kehityksen viivästyminen mainittu tekstissä Tekstissä käsitellään kasvuympäristön tekijöitä	Lian vanha Muu kieli Tiivistelmä ei saatavilla Julkaisematon aineisto Ei liity olennaisesti kielen kehitykseen Keskittyy selvästi johonkin tiettyyn kielihäiriöön eikä kehityksen viivästyminen Ei anna lisäarvoa opinnäytetyölle

7.2 Opinnäytetyön aineisto

Opinnäytetyöhön valittu aineisto koostuu yhdeksästä kansainvälisestä ja yhdestä suomalaisesta julkaisusta. Aineistoon sisältyy kaksi katsausartikkelia ja viisi väestöpohjaista tutkimusta. Loput kolme olivat pienempiä tutkimuksia ja keskittyivät tarkkaan rajatumpiin teemoihin, kuten television katselu taaperoikäisenä ja parisuhdeväkivalta raskausaikana. Kaikki valitut artikkelit ovat englanninkielisiä.

Aineistoa löytyi melko paljon ja joitakin artikkeleita rajautui pois sen vuoksi, että niissä käsiteltiin liiaksi samoja asioita kuin toisissa. Aineisto on nimenomaan valikoitu katsaukseen sillä perusteella, että jokainen artikkeli tuo jotain uutta tietoa opinnäytetyökysymykseen. Valittuja aineistoja on kymmenen ja ne ovat tarkemmin esiteltyinä taulukossa 2.

Taulukko 2. Valitut aineistot

Julkaisun nimi	Tekijä, julkaisuvuosi ja alkuperä	Tutkimuksen piirteet ja osallistujamäärä	Tarkoitus	Keskeisin tulos
Does universally accessible child care protect children from late talking? Results from a Norwegian population-based prospective study	Lekhal ym. 2011 Norja	Väestön pitkittäistutkimus N=19919 lasta	Tutkia lasten päivähoitomudon yhteyksiä puheen kehityksen viivästyminen ja päivähoitossa vietetyn ajan merkitystä.	1,5 ja 3 vuoden iässä perhepäivähoitossa tai päiväkodissa olevilla lapsilla oli vähemmän puheen kehityksen viivästyminen 3v iässä kuin kotihoitossa olevilla.
Toddlers with delayed expressive language: An overview of the characteristics, risk factors and language outcomes	Hawa & Spanoudis 2014 Kypros	Katsausartikkeli	Tarjota yleiskatsaus kirjallisuudesta kielen kehityksen viivästyminen liittyen.	Riskitekijöistä nostettiin esiin periytyvyys, vuorovaikutus puheen kehityksessä viivästyneiden lasten ja aikuisten välillä, vanhempien stressi sekä sosioekonominen status.
Systematic review of the literature on characteristics of late talking toddlers	Desmarais ym. 2008 Kanada	Systemaattinen katsaus	Arvioida kirjallisuutta puheen kehityksen viivästyisestä ja tunnistaa sen "lapsijoukon" piirteitä.	Katsaus korosti yhteyttä viivästyminen ja lapsen sosioemotionaalisen kehityksen sekä perhetekijöiden, kuten kielellisen stimulaation, välillä. Puheen kehityksen viivästyminen muotoja tulisi jatkossa eritellä tarkemmin.
Effects of television exposure on developmental skills among young children	Lin ym. 2015 Taiwan	Jako kontrolliryhmään (n75) ja altistusryhmään (n75) päivittäisen ruutuajan perusteella sekä kehitystaitojen arvio.	Tutkia kuinka paljon 15–35kk lapsilla on ruutu-aikaa päivässä ja miten se vaikuttaa kognitiiviseen, kielelliseen ja motoriseen kehitykseen.	Kielen kehityksen, motorikan ja kognitiivisten taitojen viivästyminen oli yhteydessä ruutuajan määrään.
Identification of biological and environmental risk factors for language delay: The Let's Talk STEPS study	Korpilahti ym. 2016 Suomi	Väestöpohjainen tutkimus. Suomalaisesta tutkimuskohortista valittiin satunnaisesti 226 lasta ja kutsuttiin kielitaitojen arviointiin 36kk iässä.	Tunnistaa biologisia- ja ympäristötekijöitä kielen kehityksen viiveeseen liittyen.	Väestötasolla miessukupuoli oli merkittävin kieliviiveeseen yhdistetty tekijä. Vanhempien sosiaalisella asemalla ja koulutustasolla oli myös merkitystä. Lasten sanastollinen osaaminen oli parempaa, jos isä oli lapsen ensimmäisinä kehitysvuosina töissä vain osa-aikaisesti tai kotona.

Risk and protective factors for late talking: An epidemiologic investigation	Collisson ym. 2016 Kanada	Väestöpohjainen seurantatutkimus N=1023 äiti-lapsiparia, joita seurattiin 5 kohdassa alkaen jo ennen lapsen syntymää	Tunnistaa riskitekijöitä ja suojaavia tekijöitä kielen kehityksen viiveelle 24–30 kk ikäisillä lapsilla	Biologisista tekijöistä miessukupuoli ja perhehistoria kielihaasteista olivat selvimmän yhteydessä viiveeseen. Suojaavia tekijöitä olivat päiväkotikäyttö, päivittäinen lukeminen ja kirjojen katselu lapsen kanssa sekä vanhempien järjestämät vapaamuotoiset leikkimahdollisuudet.
Late talkers: A population based study of risk factors and school readiness	Scheffner Hammer ym. 2017 Yhdysvallat	Otos valittiin väestöpohjaisesta tutkimuksesta. Lapsen kognitiivista toimintaa ja käyttäytymistä arvioitiin tietyissä ikävaiheissa ja äitejä haastateltiin. N=5450 lasta (48 kk kohdalla). Myös kouluvalmiuksia testattiin.	Tunnistaa väestöön, raskauteen, synnytykseen, perheen hyvinvointiin, vanhemmuuteen ja lapsen hoitoon liittyviä riskitekijöitä puheen kehityksen viiveelle 24kk ikäisillä. Myös selvitettiin kieli- viiveiden jatkumista 48kk iässä ja kouluvalmiuksia 60kk iässä.	Viiveeseen yhdistettiin miessukupuoli, matala sosioekonominen status, kaksosuus, äidin vanhempi ikä, pieni syntymäpaino, vanhemmuuden laatu, lapsen keskittymisvaikeudet sekä päivähoidon alle 10h/viikossa. Viive kasvatti riskiä heikkoon sanasto-osamiseen 48 kk iässä ja puutteellisiin kouluvalmiuksiin 60 kk iässä.
Predicting language development at age 18 months: Data from the Norwegian Mother and Child Cohort Study	Schjølberg ym. 2011 Norja	Väestön pitkittäistutkimus N=42107 taaperoa. Tietoa perheen elämästä ja voinnista sekä lapsen kehityksestä kerättiin kyselyillä.	Tutkimus etsi ennustavia tekijöitä viivästyneelle kielen kehitykselle 18 kk iässä.	Riskiä hitaaseen kielen kehitykseen kasvattivat miessukupuoli, matala syntymäpaino/ennenaikaisuus, kaksosuus, äidin stressi/masennus, alhainen koulutustaso, vanhemmat sisarukset ja vanhemman muu kansallisuus/ulkomaalaistausta.
Maternal Intimate Partner Violence: Relationships with Language and Neurological Development of Infants and Toddlers	Udo ym. 2016 Yhdysvallat	Parisuhdeväkivaltaa raskausaikana kokeneiden naisten ja heidän syntyneiden lastensa seurantatutkimus (N=210 lasta)	Selvittää koetun parisuhdeväkivallan vaikutusta lapsen kielelliseen ja neurologiseen kehitykseen.	Äitien kokemaa parisuhdeväkivaltaa oli yhteydessä lapsen kohonneeseen riskiin saada kielellinen tai neurologinen kehitysviive. Kieliviiveen suhteen keskivaikea väkivalta oli merkittävämpää kuin lievä.
Parenting practises and associations with developmental delays among young children in Dominican Republic.	Uwemedito ym. 2017 Dominikaaninen tasavalta	74 lasta valittiin kasvuseuranta- käyntien yhteydessä. Vanhempi täytti kyselyn vanhemmuuteen liittyen ja lapsen kehitys testattiin.	Tutkia yhteyksiä pienten lasten kehitysviiveiden ja WHO:n suosittelemien vanhemmuustyilien välillä.	Lapsen ankara rankaiseminen ja positiivisen tuen puute olivat vahvasti yhteydessä kielen kehityksen ja sosiaalisten taitojen viiveeseen.

8 OPINNÄYTETYÖN TULOKSET

Laajan aineiston pohjalta nousi useita kasvuympäristön tekijöitä, joilla on löydetty jonkinlainen yhteys pienen lapsen puheen kehityksen viivästymiseen. Osassa tekijöistä näyttö oli aika vahvaa ja yhteys tuli ilmi useammasakin aineiston artikkelissa tai katsausartikkelissa, joka yksistään on luotettava. Joidenkin tekijöiden suhteen oli vasta alustavaa näyttöä tai pieni tutkimus, jonka tuloksia ei voinut yleistää. Kuitenkin, koska kyseessä on kuvaileva kirjallisuuskatsaus, niin tulosten esittämisessä pääpaino on ilmiön kuvailussa eikä niinkään vaikuttavuudessa tai yleistettävyydessä.

Kun aineistoa käytiin läpi, huomattiin että osa kasvuympäristön tekijöistä oli selkeästi sellaisia pysyvämpiä kuten perimä, lapsen syntymäjärjestys tai perheen yhteiskunnallinen asema, ja sitten taas osa tekijöistä oli yksinkertaisia arjen asioita, kuten lapselle lukeminen. Paljon nousi ilmi myös lapsen ja aikuisen väliseen kommunikaatioon vaikuttavia asioita. Siksi siis aineistosta nousseet teemat on jaettu kolmeen kohtaan, jotka ovat perheen piirteet, vanhemmuus ja vuorovaikutus sekä lapsen arjen sisällöt.

8.1 Perheen piirteet

Perheen piirteisiin liittyen kaksoilla on kohonnut riski viivästyneeseen kielen kehitykseen (Scheffner Hammer ym. 2017, 614). Perheen lasten syntymäjärjestyksellä on muutenkin merkitystä. Lapsilla, joilla on vanhempia sisarusia, on isompi riski viivästyneeseen kielenkehitykseen kuin esikoisilla (Schjølberg, Eadie, Zachrisson, Øyen & Prior 2011, 381; Hawa & Spanoudis 2014, 404). Sitä perustellaan esikoisen paremmilla mahdollisuuksilla vanhemman kanssa kommunikointiin. On mahdollista, että vanhemman resurssit lasta kohden pienenevät sen mukaan, mitä enemmän lapsia on perheessä. Nuorimmalle lapselle puhutaan vähemmän silloin, kun samassa tilassa on vanhempia jo puhumaan oppineita sisarusia huomiota jakamassa. (Schjølberg ym. 2011, 381.)

Lapsen riski viivästyneeseen kielen kehitykseen on suurempi perheissä, joissa vanhemmilla on joko toisella tai molemmilla ollut lapsuudessa kielen kehityksen vaikeuksia (Desmarais, Sylvestre, Meyer, Bairati & Rouleau 2008, 380; Hawa & Spanoudis 2014, 403; Collisson ym. 2016, 172). Eli joissain suvuissa kielen kehityksen haasteita on enemmän kuin toisissa. Tämän aineiston pohjalta jää kuitenkin epäselväksi missä suhteessa periytyvyys on geenien ja perheen ympäristötekijöiden aiheuttamaa, joskin kummallakin on varmasti osuutensa (Desmarais ym. 2008, 380).

Schjølberg ym. (2011, 380) todensivat norjalaisessa tutkimuksessa myös kaksikielisyyden olevan riskitekijä hitaalle kielen kehitykselle. Puolentoista vuoden ikäisillä lapsen riskiä kohotti se, että kotona puhuttiin jotain muutakin kieltä kuin norjaa.

Vanhempien koulutustaso vaikuttaa siihen tapaan, jolla he puhuvat lapsilleen. Esimerkiksi korkeasti koulutetut äidit käyttävät monipuolisempaa sanastoa ja pidempiä ilmauksia lapselle puhuessaan. On myös yhteys korkean sosioekonomisen aseman ja lasten laajan sanaston välillä. (Hawa & Spanoudis 2014, 404.) Matala sosioekonominen asema ei missään nimessä suoraan johda puheen kehityksen viivästymiseen, mutta se voi vaikuttaa vanhempien läsnäoloon ja vuorovaikutuksen laatuun, jolloin lapsen saamat kielelliset virikkeet voi jäädä riittämättömäksi. (Desmarais ym.2008, 382.)

Suomalainen tutkimus tuki tätä tietoa ja sen perusteella isän korkea sosiaalinen asema ennustaa lapsen hyvää sanaston kehitystä, kun taas äidin sosiaalinen asema hyvää kielen ymmärrystä. Isän kotona oleminen edes osa-aikaisesti lapsen ensimmäisinä kehitysvuosina havaittiin myös tärkeäksi lapsen sanastollisen osaamisen kannalta. Tämän vaikutuksen voi osittain selittää se, että isät vaativat lapsiltaan selvyttä puheessa ja kyselevät paljon. (Korpilahti, Kaljonen & Jansson-Verkasalo 2016, 31–34.)

8.2 Vanhemmuus ja vuorovaikutus

On viitteitä siitä, että lapsille, joilla on kielen kehityksen viive, puhutaan jossain määrin eri tavalla kuin lapsille joilla ei ole. Ero liittyy vuorovaikutuksen laatuun ja eritoten siihen, että kielen kehitykseltä hitaamman lapsen puhealoitteisiin vastataan harvemmin. Sen sijaan aikuinen aloittaa uuden keskustelun tai vaihtaa aihetta, jolloin lapsen sanomaan asiaan ei paneuduta eikä anneta lapsen johdatella keskustelua. Tällaiset vanhemmat myös puhuvat vähemmän itse ääneen eikä lapsi kuule kuinka he selittävät tekemisiään ja ajatuksiaan. On myös mahdollista, että vuorovaikutuksessa oppiminen kärsii, kun vanhemmat puhuvat lapsilleen käyttäen liian pitkiä ilmaisuja. (Hawa & Spanoudis 2014, 403; Desmarais ym.2008, 381.)

Lapsen ja vanhemman väliseen kommunikaatioon on yhdistetty useita tekijöitä, kuten vanhempien stressi, äidin koulutustaso sekä perheen sosioekonominen asema. Korkean stressitason ajatellaan vaikuttavan vanhemman läsnäoloon lapselle ja heikentävän vuorovaikutuksen laatua. On huomattu, että usein kielen kehityksessä jäljessä olevien lasten äidit kokevat suhteensa lapseen stressaavaksi, joskin toki stressin aiheuttaja voi olla myös hankala parisuhde tai masennus. (Desmarais ym. 2008, 381; Hawa & Spanoudis 2014, 404.) Norjalaisessa tutkimuksessa äidin korkea ahdistus, huoli ja uupumus kohottivat lapsen riskiä hitaaseen kielen kehitykseen (Schjølberg ym. 2011, 380).

Myös äidin kokema raskaudenaikainen parisuhdeväkivalta kohottaa yhdysvaltalaisen tutkimuksen mukaan selvästi lapsen riskiä viivästyä kielellisessä tai neurologisessa kehityksessä. Tiedetään, että parisuhdeväkivalta lisää odottavan äidin stressiä, joka taas on yhteydessä masennukseen ja negatiivisiin selviytymisstrategioihin, kuten päihteiden käyttöön. Parisuhdeväkivalta voi vaikuttaa äidin ja syntyvän lapsen kiintymyssuhteeseen

sekä äidin kykyyn tarjota otollinen kehitysympäristö lapselle. Odottavan äidin korkea stressitaso saattaa vaikuttaa negatiivisesti myös sikiön aivojen kehitykseen. (Udo, Sharps, Bronner & Hossain 2016, 3–7.)

Tutkijat Dominikaanisesta tasavallasta keskittyivät vanhemmuustyyliin ja selvittivät pienessä tutkimuksessaan, että fyysinen kuritus ja runsas lapsen toruminen on yhteydessä kielen kehityksen viiveeseen. Positiivisen tuen ja kiintymyksen osoittamisen puute sekä se, ettei saanut kehuja hyvistä asioista, ovat myös yhteydessä kehitysviiveisiin. (Uwemedino, Howlander & Pierret 2017, 572, 575.) Tiedetään, että hellät ja huolehtivat vanhemmat luovat lasta stimuloivia kehitysympäristöjä ja lapsen oppimista tukevia rutiineja. (Scheffner Hammer ym. 2017, 620.)

8.3 Lapsen arjen sisällöt

Sekä kanadalaisessa että yhdysvaltalaisessa väestöpohjaisessa tutkimuksessa huomattiin, että päivähoidossa olevilla lapsilla on pienempi riski puheen kehityksen viivästymiseen verrattuna kotihoidossa oleviin (Scheffner Hammer ym. 2017, 620; Collisson ym. 2016, 172–173). Norjalaisväestön tutkimus selvitti tätä tarkemmin ja selvisi, että päivähoidossa tai perhepäivähoidossa oleminen puolitoista- ja kolmevuotiailla suojasi lasta puheen kehityksen viivästymiseltä kolmen vuoden iässä. Kolmen vuoden ikäisillä lapsilla huomattiin myös, että kokoaikainen päiväkotihoidon suojasi puheen kehityksen viivästymiseltä vähän paremmin kuin osa-aikainen päivähoito. (Zachrisson, Wang, Schjølberg & von Soest 2011, 1013–1016.) Collisson ym. (2016, 173) perustelee laadukkaana päivähoiton suojaavaa vaikutusta esimerkiksi mahdollisuudella vuorovaikutukseen monipuolisesti useiden ihmisten kanssa ja ohjattuun leikkiin.

Päivähoidon lisäksi vanhempien järjestämällä asioilla kuten lukemisella tai leikkihetkillä on merkitystä. Kanadalaistutkimuksessa päivittäinen lapsen kanssa lukeminen huomattiin kielen kehityksen viiveiltä suojaavaksi tekijäksi. Vaikutus oli merkittävämpi silloin, kun kirjoihin tutustuminen oli alkanut jo ennen vuoden ikää. Leikkimahdollisuuksien tarjoaminen lapselle oli myös suojaava tekijä. Leikin tiedetään kehittävän sanasto-osaamista silloin kun, vanhempi osallistuu aktiivisesti leikkiin. Samoin yhdessä lukeminen on tehokkaampaa silloin, kun siihen sisältyy jaettua tarkkaavaisuutta ja kyselyä. (Collisson ym. 2016, 172–173.)

Ruutuajan säätely on vanhempien tehtävä. Taiwanilaisessa tutkimuksessa havaittiin, että säännöllisesti televisiota katsovilla pienillä lapsilla oli enemmän kielen kehityksen viiveitä kuin lapsilla, joiden arkeen se ei kuulunut. Pienehkö tutkimus antoi viitteitä siitä, että mitä enemmän lapsi katsoo televisiota, sitä korkeampi riski kielen kehityksen viiveelle. Tutkimuksen mukaan vähemmän koulutetut äidit antoivat lastensa katsoa enemmän televisiota kuin korkeasti koulutetut. Myös lastenhoitajat ja isovanhemmat

ovat lesumpina tässä asiassa ja se on merkityksellistä esimerkiksi perheissä, joissa kumpikin vanhempi on töissä ja lapset paljon toisten hoidossa. (Lin, Cherng, Chen, Chen & Yang 2015, 23–24.)

9 POHDINTA

Työ toteuttaa tarkoituksensa kiitettävästi tuottaen tietoa puheen kehityksestä ja siihen vaikuttavista tekijöistä. Opinnäytetyökysymykseen löytyi vastauksia yllättävän kattavasta aineistosta. Aiheesta oli tehty peräti pari ulkomaista katsaustutkimusta, jotka ovat lähteinä hyvin luotettavia. Tavoitteena oli, että työ tarjoaisi tietoa lasten kielen kehitystä arvioiville ta hoille ja sen tavoitteen toteutuminen jää nyt tilaajan käsiin, sillä tilaaja huolehtii halutessaan työn levittämisestä kaupungin terveydenhoitajille. Vastaavaa suomenkielistä katsausta ei prosessin aikana tullut vastaan, joten sikäli tämän työ voi olla hyödyllinen ja suuntaa antava.

9.1 Tulosten tarkastelu

Perheen piirteisiin liittyen tulokset olivat samassa linjassa teorian kanssa ja nostivat kaksosuuden riskitekijäksi kielen kehityksen haasteille. Kuitenkin se, että lasten syntymäjärjestys nousi useastakin tutkimuksesta tärkeänä, oli yllättävää. Voisi ajatella, että monilapsisessa perheessä on enemmän vuorovaikutusmahdollisuuksia pienelle lapselle, mutta se käännettiin niin, että nuoremmilla sisaruksilla on esikoisia heikommat mahdollisuudet vanhempien kanssa kommunikointiin ja vanhempien resurssit lasta kohden ovat pienemmät.

Joissakin suvuissa kielen kehityksen haasteita on enemmän kuin toisissa, ja tämä havainto on samansuuntainen aiemman tiedon kanssa. Syyt tähän ovat vielä epäselvät, mutta uskotaan, että kyse ei ole pelkästään geneettisestä perimästä, vaan ympäristön roolikin olisi tärkeä. Vanhempien omat lapsuuden kielelliset pulmat on hyvä huomioda jo varhain neuvolassa ja painottaa sitä, että heidän olisi erityisen tärkeää lukea ja loruilla lapselleen runsaasti kielellisiä virikkeitä tarjoten. Samoin kaksi- tai monikielisyys tuoma lisähaaste lapselle on hyvä tuoda esiin neuvolakäynneillä. Tällaisille lapsille päiväkotihoidon voisi ajatella olevan erityisen tärkeä.

Tutkimusaineistosta nousi melko vahvasti päivähoiton puheen kehitystä tukeva vaikutus. Suomalaistutkimusta tästä ei kuitenkaan ollut tarjolla. Norjalaistutkimuksessa korostettiin nimenomaan laadukasta päivähoitoa ja voisi ajatella, että Suomessa päivähoito olisi pohjoismaalaista laadukasta tasoa, koska päivähoito ja sen sisällöt ovat kuitenkin tarkasti säädeltyjä niin kuin myös päivähoiton työntekijöiden koulutustaso. Aineistoista nousi myös ajatus, että päivähoito olisi erityisen tärkeä alemman yhteiskuntaluokan perheissä ja tavallaan kompensoisi sieltä nousevia riskitekijöitä

(Scheffner Hammer ym. 2017). Jos tästä saataisiin vielä vahvempaa näyttöä, niin olisi paikallaan huomioida nämä asiat mietittäessä esimerkiksi päivähoito-oikeuden rajaamista Suomessa.

Kiinnostava havainto suomalaistutkimuksen pohjalta oli se, että isän kottona oleminen esimerkiksi osa-aikatyöskentelyn tai etätyön muodossa lapsen ensimmäisinä elinvuosina vaikuttaa myönteisesti lapsen sanasto-osamiseen. Tällaisia asioita on hyvä miettiä suunnitellessa vanhempien tasarvoisia mahdollisuuksia perhevapaisiin. Ylipäätään isille on hyvä painottaa heidän läsnäolonsa tärkeyttä lapsen elämässä ja sen myönteisiä vaikutuksia. Se, että isät mahdollisesti vaativat lapsilta selkeämpää puhetta ja kyselevät enemmän, on pelkästään hyvä asia.

Vuorovaikutukseen liittyen ajatellaan, että mitä enemmän lapsen kanssa kommunikoidaan, niin sitä tehokkaampaa on kielen kehitys. Aineiston analyysissä nousi enemmän esiin vuorovaikutuksen laatuun vaikuttavat seikat. Esimerkiksi oli huomattu, että puheen kehityksessä viivästyneen lapsen puhealoitteisiin vastataan harvemmin eikä lapsen anneta samalla tavalla johdatella keskustelua. Tämä on haitallista, sillä vanhempien välinpitämättömyys lapsen puhetta kohtaan voi aiheuttaa lapsessa arvottomuuden tunteita sen sijaan, että lapsi tuntisi puheensa merkitykselliseksi. Vuorovaikutushetkien tulisi olla lapsen tahdissa eteneviä, jotta kommunikoimisen ilo säilyisi. Vuorovaikutuksen laatua heikentäväksi yhdistettiin muun muassa vanhempien runsas stressi, mikä ei sinänsä yllätä.

Vanhempien korkean koulutustason ajateltiin vaikuttavan positiivisesti vuorovaikutuksen laatuun sitä kautta, että he puhuvat käyttäen monipuolisempaa sanastoa ja pidempiä ilmauksia. Joskin toisaalla ajateltiin, että puheen kehityksessä viivästyneille lapsille puhutaan ehkä liian pitkillä ilmaisuilla. Teoriaosuudessa nousi myös se mahdollisuus, että äidin koulutamattomuus, henkinen kuormittuneisuus ja tuen puute voivat estää äitiä näkemästä lapsen kehityksellisiä tarpeita. Äidin matalan koulutustason huomattiin olevan yhteydessä esimerkiksi lapsen suurempaan ruutuikaan. Aineistosta nousi myös sellainen huomio, että parisuhdeväkivaltaa raskausaikana kokeneilla äideillä oli muuta väestöä enemmän lapsia, joilla oli puheen kehityksessä viivettä. Tällaisilla äideillä on enemmän stressiä ja masennusta sekä mahdollisesti haastavampi kiintymyssuhde syntyneeseen lapseen. Tämä tutkimus oli valitettavan pieni, mutta parisuhdeväkivallan muut moninaiset haitat ovat yleisesti tiedossa ja on järkeenkäypää, että sellainen henkinen kuormitus heijastuu lapsen elämään.

Kuten jo teoriaosuudessakin kuvattiin, ympäristön virikkeistä lapsi saa tietoa opettelemastaan kielestä. Katsauksen tulokset tukivat tätä ajatusta siinä määrin, että siinä tunnistettiin joidenkin yksittäisten virikkeiden, kuten luku- ja leikkihetkien, tärkeys puheen kehityksen viivästymiseltä suojaavina tekijöinä. Myös runsaan television katselun yhteys heikompaan kognitiiviseen kykyyn kouluiässä ja sen mahdollisesti vuorovaikutusta pas-

sivoiva vaikutus on tunnistettu jo aiemmin. Katsaus tukee tätä siinä määrin, että löytyi yhteys runsaasti televisiota katsovien pienten lasten ja puheen kehityksen viivästymisen välillä. Tutkimus oli kuitenkin pieni eikä myöskään välttämättä siirrettävissä suomalaiseseen yhteiskuntaan. Aineistoa ruutuajan yhteydestä kielen kehitykseen tulee varmasti lähivuosina lisää. Tiedonhakuvaiheessa löytyi hyvin kiinnostava tutkimus kädessä pidettävien ruutulaitteiden, esimerkiksi tablettitietokoneiden ja älypuhelinien, yhteydestä viivästyneeseen kielen kehitykseen, mutta se oli valitettavasti niin uusi, ettei tutkimusartikkelia oltu vielä julkaistu. Myös aikuisten käyttämä aika älylaitteiden ääressä tuntuu lisääntyneen, ja olisikin kiinnostava nähdä tutkimustietoa sen vaikutuksista vuorovaikutushetkiin.

Lopuksi voisi korostaa vielä luotettavaa ja turvallista vanhemmuutta, mikä on keskeistä hyvään kiintymyssuhteeseen liittyen. Lapsi tarvitsee positiivista tukea, läheisyyttä ja läsnäoloa vanhemmiltaan. Pienen otoksen ulkomaalainen tutkimus tuki tätä todistamalla, että fyysinen kuritus ja toruminen olivat yhteydessä kehitysviiveisiin. Yhteys löytyi myös positiivisen tuen ja kiintymyksen osoittamisen puutteeseen liittyen. Tämä viittaa siihen, että vanhemmuustyyleillä on väliä.

9.2 Eettisyys ja luotettavuus

Kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa kirjoittajan oma mielipide saattaa vaikuttaa aineiston valintaan ja tulosten raportointiin. Työssä on lisätty luotettavuutta kirjaamalla työn tarkoitus selvästi ja kuvaamalla aineistojen haku mahdollisimman tarkkaan sekä myös taulukkomuodossa. Kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa tiedonhaun ei tarvitse olla systemaattinen, mutta tässä työssä tiedonhaku pyrittiin kuitenkin tekemään jokaiseen tietokantaan mahdollisimman samankaltaisesti ja samoja termejä käyttäen. Voi kuitenkin olla, että kasvuympäristön kuvailuun käytetyt hakusanat ovat ohjanneet haun tuloksia. Aineiston luotettavuutta ja edustavuutta lisää myös, se että työstä ei ole suoraan poissuljettu artikkeleita, jotka eivät olleet saatavilla ilmaiseksi, vaan ne on kirjaston kautta hankittu.

Eettisyyteen liittyen aineistoja on pyritty käsittelemään ja raportoimaan tasavertaisesti ja oikeudenmukaisesti tuloksia liioittelematta. Aineisto on keskeisine tuloksineen selkeästi esitelty taulukossa ennen tulosten analyysia. Tulosten analyysissä on myös mainittu, jos tutkimus oli pieni ja sen myötä vähemmän luotettava kuin esimerkiksi katsaustutkimus tai iso väestötutkimus, joita työssä on enimmäkseen hyödynnetty. Luotettavuuteen liittyen mainittakoon kuitenkin, että tulosten analyysiin on nostettu aineistosta vain seikat, jotka on yhdistetty puheen kehityksen viivästymiseen eikä niitä kaikkia kasvuympäristön tekijöitä, joilla ei ollut merkitystä tämän katsauksen kannalta.

9.3 Johtopäätökset ja jatkotutkimusmietteet

Yhteenvetona voi todeta, että useilla kasvu ympäristön tekijöillä on havaittu yhteys puheen kehityksen viivästymiseen. Kun puhutaan puheen kehityksen viivästymisestä, puhutaan asiasta, joka koskettaa peräti viidesosaa lapsista eli on yleinen. Tämän vuoksi sopisi toivoa, että aiheesta olisi enemmän suomalaistutkimusta ja tietoa tarjolla. Iso osa tiedosta keskittyy varsinaisiin puheen kehityksen häiriöihin, kuten kielelliseen erityisvaikeuteen eikä niinkään viivästymiseen, jonka voisi havaita jo kaksivuotiaalla.

Tämän katsauksen mukaan kasvu ympäristön tekijöiden kautta voidaan vaikuttaa lapsen riskiin jäädä puheen kehityksessä jälkeen ja sitä tietoa voisi hyödyntää tehokkaammin puheen kehityksen viivästymisen ennaltaehkäisyä ajatellen ja riskiperheiden tunnistamisessa. Tulevaisuuden haasteena voi mainita myös pienten lasten lisääntyneen ruutuajan ja sen mahdolliset vaikutukset kielen kehitykseen. Tästä tarvitaan kuitenkin vielä lisää tutkimusnäyttöä.

9.4 Ammatillinen kasvu

Opinnäytetyöprosessi kesti noin vuoden ja on ajallisesti sekä sivumäärällisesti isoin projekti jonka olen tehnyt. Haastavinta on ollut opinnäytetyön edistäminen muiden opintojen ja harjoittelujen ohella eli ajankäytön hallintaa. Yksin tekemisessä on myös se haaste, että tulee herkästi sokeaksi omalle tekstilleen.

Koen, että opinnäytetyön myötä tiedonhaun taitoni ovat ehdottomasti vahvistuneet ja osaan nyt käyttää useampia tietokantoja kuin aiemmin. Kykyäni lukea vieraskielisiä artikkeleita ja arvioida niiden luotettavuutta sekä tiedon varmuusastetta on kehittynyt. Työni ansiosta minulla nyt erityisen vahva osaaminen lapsen kielen kehitykseen liittyen ja se voi olla vahvuus tulevaisuuden työnäkymiä ajatellen.

LÄHTEET

Alivuotila, L. (2010). Matkiminen kielen omaksumisen lähtökohtana. Teoksessa P. Korpilahti, O. Aaltonen & M. Laine (toim.) *Kieli ja aivot. Kommunikaation perusteet, häiriöt ja kuntoutus*. Turku: Turun yliopisto, 189–194.

Asikainen, M. & Hannus, S. (2013). Kehittyvä puhe. Lääketieteellinen aikakauskirja *Duodecim* 129(2): 182–188. Haettu 30.9.2017 osoitteesta http://www.terveysportti.fi.ezproxy.hamk.fi/dtk/ltk/koti?p_artikkeli=duo10750&p_haku=kielen%20kehitys

Collisson, B.A., Graham, S.A., Preston, J.L., Rose, M.S., McDonald, S. & Tough, S. (2016). Risk and Protective Factors for Late Talking: An Epidemiologic Investigation. *The Journal of Pediatrics* 172, 168–174.

Desmarais, C., Sylvestre, A., Meyer, F., Bairati, I. & Rouleau, N. (2008). Systematic review of the literature on characteristics of late-talking toddlers. *International Journal of Language & Communication Disorders* 43(4), 361–389.

Ervast, L. & Leppänen, P. (2010). Kielellinen erityisvaikeus. Teoksessa P. Korpilahti, O. Aaltonen & M. Laine (toim.) *Kieli ja aivot. Kommunikaation perusteet, häiriöt ja kuntoutus*. Turku: Turun yliopisto, 212–221.

Hawa, V. & Spanoudis, G. (2014). Toddlers with delayed expressive language: An overview of the characteristics, risk factors and language outcomes. *Research in Developmental Disabilities* 35, 400–407.

Hermanson, E. (2012). Kielen ja kommunikaation kehitys. *Duodecim, terveyskirjasto*. Haettu 5.10.2017 osoitteesta https://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=kot00607

Jansson-Verkasalo, E. & Guttorm, T. (2010). Varhainen kielen kehitys ja sen ennusmerkit. Teoksessa P. Korpilahti, O. Aaltonen & M. Laine (toim.) *Kieli ja aivot. Kommunikaation perusteet, häiriöt ja kuntoutus*. Turku: Turun yliopisto, 182–188.

Kangasniemi, M., Utriainen, K., Ahonen, S-M., Pietilä, A-M., Jääskeläinen, P. & Liikanen, E. (2013). Kuvaileva kirjallisuuskatsaus: eteneminen tutkimuskysymyksestä jäsennettyyn tietoon. *Hoitotiede* 25 (4), 291–301.

Kielellinen erityisvaikeus (dysfasia, lapset ja nuoret): Käypähoito-suositus (2010). Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin, Suomen Foniatriit ry:n ja Suomen Lastenneurologisen yhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki: Suomalainen Lääkäriseura Duodecim. Haettu 30.9.2017 osoitteesta

http://www.terveysportti.fi.ezproxy.hamk.fi/dtk/ltk/koti?p_artik-keli=shp00452&p_haku=kielen%20kehitys

Korpilahti, P., Arikka, H. & Wallden T. (2014). Puheen- ja kielenkehityksen häiriöt. Teoksessa H. Pihko, L. Haataja & H. Rantala (toim.) *Lastenneurologia*. 1. painos. Helsinki: Duodecim, 46–58.

Korpilahti, P. (2009). Kielen kehitykselliset häiriöt; viivästynyt ja poikkeava kielenkehitys. Teoksessa K. Launonen (toim.) & A-M. Korpijaakko-Huuhka (toim.) *Kommunikoinnin häiriöt: syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita*. 7. muuttamaton painos. Helsinki: Gaudeamus, 39–58.

Korpilahti, P. (2016). Puheen- ja kielenkehityksen arviointimenetelmä, Lumiukko-testi. Teoksessa P. Mäki, K. Wikström, T. Hakulinen & T. Laatikainen (toim.) *Terveystarkastukset lastenneuvolassa ja kouluterveydenhuollossa. Menetelmäkäsikirja*. 3. uudistettu painos. Helsinki: Terveyde- ja hyvinvoinnin laitos, 93–94.

Korpilahti, P., Kaljonen, A. & Jansson-Verkasalo, E. (2016). Identification of biological and environmental risk factors for language delay: The Let's Talk STEPS study. *Infant Behavior & Development* 42, 27–35.

Kunnari, S. & Savinainen-Makkonen, T. (2010). Varhainen äänteellinen kehitys suomen kielessä. Teoksessa P. Korpilahti, O. Aaltonen & M. Laine (toim.) *Kieli ja aivot. Kommunikaation perusteet, häiriöt ja kuntoutus*. Turku: Turun yliopisto, 195–203.

Laakso, M-L. (2011). Esikko-menetelmä kielellisten vaikeuksien varhaiseen tunnistukseen ja vuorovaikutuksen tukemiseen, PowerPoint -esitys. Kielellinen erityisvaikeus -seminaari Tampere 7.–8.9.2011.

Laakso, M-L. (2014). Esikielellinen vuorovaikutus ja viestintä. Teoksessa T. Siiskonen, T. Aro, T. Ahonen & R. Ketonen (toim.) *Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa*. 4. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 22–50.

Launonen, K. (2013). Vuorovaikutus: kehitys, riskit ja tukeminen kuntoutuksen keinoin. 3.painos. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Launonen, K. (2006). Varhainen vuorovaikutus kielen kehityksen perustana. Katsausartikkeli. *Suomen Lääkäri-lehti* 37 vsk 61, 3717–3724.

Lekhal, R., Zachrisson, H., Wang, M., Schjølberg, S. & von Soest, T. (2011). Does universally accessible child care protect children from late talking? Results from a Norwegian population-based prospective study. *Early Child Development and Care* 181(8), 1007–1019.

Lin, L-Y., Cherng, R-J., Chen, Y-J., Chen, Y-J. & Yang, H-M. (2015). Effects of television exposure on developmental skills among young children. *Infant Behavior & Development* 38, 20–26.

Lyytinen, P. (2014). Kielenkehityksen varhaisvaiheet. Teoksessa T. Siiskonen, T. Aro, T. Ahonen & R. Ketonen (toim.) *Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa*. 4. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 51–71.

Martikainen, K. (2014). Vuorotellen – Opas vuorovaikutukseen ja kielen kehityksen alkuvaiheisiin. Tietotekniikka- ja kommunikaatiokeskus Tiko-teekki. Haettu 1.10.2017 osoitteesta <http://papunet.net/tietoa/oppaat>

Mustonen, K. (2007). Vane-psy. Vauvan neurologisen ja psyykkisen kehityksen arviointimenetelmä. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.

Mustonen, K. (2015). Vauvan psyykinen ja neurologinen kehitys (Vane-psy). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Haettu 14.10.2017 osoitteesta <https://www.thl.fi/fi/web/lastenneurolakasikirja/ohjeet-ja-tukimateriaali/menetelmat/neurologis-kognitiivinen-kehitys/vanepsy>

Nurmi, J-E., Ahonen, T., Lyytinen, H., Lyytinen, P., Pulkkinen, L. & Ruoppila, I. (2015). *Ihmisen psykologinen kehitys*. 6.painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 41–55.

Paavonen, J., Roine, M., Korhonen, P., Valkonen, S., Pennonen, M., Partanen, J. & Lahikainen, A-R. (2011). Media ja lasten hyvinvointi. Katsaus. *Duodecim* 127, 1563–70.

Ronkainen, S., Pehkonen, L., Lindblom-Ylänne, S. & Paavilainen, E. (2011). *Tutkimuksen voimasanat*. 1.painos. Helsinki: WSOYpro Oy, 81–83.

Scheffner Hammer, C., Morgan, P., Farkas, G., Hillemeier, M., Bitetti, D. & Maczuga, S. (2017). Late Talkers: A Population-Based Study of Risk Factors and School Readiness Consequences. *Journal of Speech, Language and Hearing Research* 60, 607–626.

Schjølberg, S., Eadie, P., Zachrisson, H., Øyen, A-S. & Prior, M. (2011). Predicting Language Development at Age 18 Months: Data From the Norwegian Mother and Child Cohort Study. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics* 32(5), 375–383.

Siiskonen, T., Aro, T. & Lyytinen, P. (2014). Havainnointi, arviointi ja tutkimuksiin ohjaaminen. Teoksessa T. Siiskonen, T. Aro, T. Ahonen & R. Ketonen (toim.) *Joko se puhuu? Kielenkehityksen vaikeudet varhaislapsuudessa*. 4. uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 121–136.

THL. (2017). Lapset ja perheet. Haettu 26.2.2018 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveyserot/eriarvoisuus/elamankulku/lapset-ja-perheet>

THL. n.d. Vanhempien huoli jaksamisesta. Haettu 26.2.2018 osoitteesta <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/vaestotutkimukset/lapsiperhekysely/tuloksia/vanhempien-huoli-jaksamisesta>

Udo, I.E., Sharps, P., Bronner, Y. & Hossain, M.B. (2016). Maternal Intimate Partner Violence: Relationships with Language and Neurological Development of Infant and Toddlers. *Maternal and Child Health Journal* 20(7), 1424–1431.

Uwemedimo, O.T., Howlander, A. & Pierret, G. (2017). Parenting Practises and Associations with Development Delays among Young Children in Dominican Republic. *Annals of Global Health* 83(3–4), 568–576.

Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta 2009/380 § 9. Haettu 5.11.2017 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20090380>

Valtonen, R. (2015). Leikki-ikäisen neurologinen kehitys (Lene). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Haettu 15.10.2017 osoitteesta <https://www.thl.fi/fi/web/lastenneurolakasikirja/ohjeet-ja-tukimateriaali/menetelmat/neurologis-kognitiivinen-kehitys/lene>

Tietokanta	Hakufraasi	Rajaukset	Hakutulos	Otsikon perusteella	Tiivistelmän perusteella	Valitut aineistot
Medic	Asiasana("puheen kehitys" OR "lapsen kieli" OR "puheen kehityshäiriöt") OR "viiväs* kehitys"	2008–2018	47	5	2	0
Arto	Asiasana("viiväst? kehitys? "kielen? kehitys?" "puheen kehitys?" "kielen oppiminen?" "kielen omaksuminen?") AND Sanahaku(perh? riskitekijä? kasvu ympäristö? koti ympäristö? "sosiaali? ympäristö?" vanhempi? "vanhempi-lapsisuhde?") AND Asiasana(laps?)	2008–2018	74	6	1	0
HAMKin Finna	Otsikko("late talk*" OR "language delay*" OR "speech delay*" OR "speech-language delay*") AND Abstrakti("risk factor*" OR parent* OR famil*)	Kansainväliset e-aineistot 2008–2018, englanti	123	24	13	7
Cinahl	Asiasana "language development" AND TX("late talk*" OR "language delay*" OR "speech delay*") AND Asiasana("Home Environment" OR "Learning Environment+" OR "Parents+" OR "Parental Role+" OR "Parental Behavior" OR "Parenting" OR "Family+" OR "Family Relations+" OR "Family Role+" OR "Family Characteristics+" OR "Risk Factors+")	2008–2018, Academic journals	80	12	1	0

PubMed	Asiasana("language development" OR "language development disorders") AND tekstissä sana("late talker" OR "late talkers" OR "late talking" OR "late talking children" OR "late talking toddlers" OR "language delay*" OR "speech delay*") AND asiasana("family characteristics" OR "risk factors" OR parents OR "social environment" OR parenting OR "parent-child relations" OR family)	2008–2018, tiivistelmä saatavilla	116	22	8	3
ERIC	asiasana "delayed speech" AND (family OR parents OR environment OR risk OR parenting OR characteristics OR relations OR relationship)	2008–2018	86	3	1	0
Google Scholar	allintitle: ((family OR parent OR relation OR risk OR environment OR characteristics OR home) AND "language delay")	2008–2018	41	4	0	0